

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему **«РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0132-з
спеціальності 013 «Початкова освіта»
освітньо-професійної програми «Початкова освіта»
Т. Ю. Пасько

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової
освіти, к.пед.н. _____ Т. В. Турбар

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової
освіти, доцент, к.пед.н. _____ А. Ф. Курінна

Запоріжжя

2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 2023 р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ**

Пасько Тетяні Юріївні

1. Тема роботи: «Розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами ігрової діяльності»

керівник роботи Турбар Т. В., к. пед. н., доцент

затверджена наказом ЗНУ від «26» вересня 2023 року № 1504-с

2. Строк подання студентом роботи: _____

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) проаналізувати теоретичні підходи до проблеми розвитку творчих здібностей особистості у науковій літературі; розкрити особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів; розглянути ігрову діяльність як засіб розвитку творчих здібностей молодших школярів; визначити критерії показники та рівні розвитку творчих здібностей молодших школярів; провести експериментальне дослідження розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами ігрової діяльності.

5. Перелік графічного матеріалу: таблиць – 1; рисунків – 5 з результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Турбар Т.В.	08.11.22 р.	08.11.22 р.
Розділ 1	Турбар Т.В.	21.12.22 р.	21.12.22 р.
Розділ 2	Турбар Т.В.	25.04.23 р.	25.04.23 р.
Висновки	Турбар Т.В.	11.10.23 р.	11.10.23 р.

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	жовтень-листопад	виконано
2	Написання вступу	листопад	виконано
3	Робота над першим розділом	грудень-березень	виконано
4	Робота над другим розділом	квітень-вересень	виконано
5	Написання висновків	жовтень	виконано
6	Оформлення роботи	жовтень	виконано
7	Рецензування	листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____ Пасько Т. Ю.

Керівник роботи _____ Турбар Т. В.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Зубцова Ю. Є.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 69 с., 1 таблиця, 5 рисунків, 57 джерел.

Мета дослідження: розробити та теоретично обґрунтувати комплекс ігрових занять з розвитку творчих здібностей молодших школярів.

Об'єкт дослідження: творчі здібності молодших школярів.

Предмет дослідження: процес розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами ігрової діяльності.

У процесі дослідження використано такі методи дослідження: теоретичні – вивчення й аналіз філософських, психолого-педагогічних наукових джерел, методичної літератури з проблеми дослідження; емпіричні – спостереження; бесіди, діагностичні методики.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що уточнено сутність ключових понять дослідження, розкрито сутність та вікові особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів; виявлено критерії, показники та рівні розвитку творчих здібностей учнів початкових класів.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблено комплекс ігор спрямований на розвиток творчих здібностей молодших школярів; надано методичні рекомендації з розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами ігрової діяльності. Матеріали роботи можуть бути корисні для вчителів початкових шкіл, студентів педагогічних закладів вищої освіти та батьків.

Галузь використання: заклади освіти.

ТВОРЧИСТЬ, ЗДІБНОСТІ, ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ, РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ, МОЛОДШИЙ ШКІЛЬНИЙ ВІК, УЯВА, ГРА, ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ.

SUMMARY

Pasko T. Y. Development of Creative Abilities of Younger Schoolchildren by Means of Game Activities.

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (57 items).

The development of creative abilities of younger schoolchildren is extremely important for the education system as a whole. Children of primary school age who have developed skills of independent artistic activity, who show creative abilities, continue to develop them in the future. The success of school education for children of primary school age depends on the level of development of creative abilities, communication skills, cognitive interest, independence and other significant factors.

The purpose of the research: to develop and theoretically substantiate a complex of game classes for the development of creative abilities of younger schoolchildren.

The research tasks:

1) to analyze theoretical approaches to the problem of the development of creative abilities of an individual in scientific literature.

2) to reveal the peculiarities of the development of creative abilities of younger schoolchildren.

3) to consider game activity as a means of developing the creative abilities of younger schoolchildren.

4) to determine the criteria, indicators and levels of development of creative abilities of younger schoolchildren.

5) to conduct an experimental study of the development of creative abilities of younger schoolchildren by means of game activities.

Object of research: creative abilities of younger schoolchildren.

The subject of the study: the process of developing the creative abilities of younger schoolchildren by means of game activities.

Part 1 “Theoretical foundations of the development of creative abilities of younger schoolchildren by means of game activities” theoretical approaches to the problem of the development of creative abilities of an individual in scientific literature are analyzed; the peculiarities of the development of creative abilities of younger schoolchildren are revealed; game activity as a means of developing creative abilities of younger schoolchildren is considered.

Part 2 “Experimental study of the development of creative abilities of younger schoolchildren by means of game activities” the level of development of creative abilities of younger schoolchildren is determined; developed a set of game classes for the development of creative abilities of younger schoolchildren; methodical recommendations on the development of creative abilities of younger schoolchildren by means of game activities are provided.

The work materials can be useful for primary school teachers, students of pedagogical institutions of higher education and parents.

Keywords: creativity, ability, creative ability, development of creative skills, younger school age, imagination, game, play activities.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретичні засади розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами ігрової діяльності.....	12
1.1. Теоретичні підходи до проблеми розвитку творчих здібностей особистості у науковій літературі.....	12
1.2. Особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів.....	22
1.3. Ігрова діяльність як засіб розвитку творчих здібностей молодших школярів.....	32
Розділ 2. Експериментальне дослідження розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами ігрової діяльності.....	45
2.1. Методика й організація проведення експериментального дослідження....	45
2.2. Визначення рівня розвитку творчих здібностей молодших школярів....	50
2.3. Розробка комплексу ігрових занять з розвитку творчих здібностей молодших школярів.....	57
2.4. Методичні рекомендації з розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами ігрової діяльності.....	66
Висновки.....	74
Список використаних джерел.....	77

ВСТУП

Актуальність дослідження проблеми творчого розвитку особистості у навчально-виховній діяльності в умовах науково-технічного прогресу та зростаючої інформаційної напруженості зумовлена якісними змінами потреби суспільства у підготовці творчо мислячих людей, які мають нестандартний погляд на проблеми, що володіють навичками дослідницької роботи. На сучасному етапі розвитку вітчизняної педагогічної теорії та практики існують об'єктивні потреби перетворення навчально-виховного процесу у сучасній школі на основі осмислення його сутності як процесу розвитку творчої особистості. У той же час існуючі підходи в підготовці учнів до творчого вирішення проблем, що стоять перед ними, недостатньо вивчені. Найширші і глибинні проблеми суспільного розвитку не можуть не торкатися теми здібностей і творчості, бо завжди для їх вирішення потрібні люди, які мають оригінальне мислення.

Необхідність дослідження здібностей як соціальної проблеми особливо гостро відчувається у практиці формування нової людини, виховання у неї здібностей, у розвитку творчого мислення, у можливостях реалізації творчого потенціалу. При вирішенні цієї проблеми особливо важливе значення належить початковій освіті, бо саме молодший шкільний вік є найбільш сприятливим для формування таких якостей творчої особистості як оригінальність, гнучкість мислення, креативність, самостійність, активність, ініціативність.

Питання розвитку творчих здібностей дітей є однією з основних проблем шкільної педагогіки, оскільки досі до кінця не вивчений «феномен дитячої творчості» і питання, пов'язані з творчими можливостями дитини молодшого шкільного віку залишаються відкритими. Молодший школяр здатний до свого багатовимірного творчого розкриття та творчої самореалізації. Адже саме в цьому віці більшою мірою збережено риси сензитивності для розвитку творчих здібностей та пов'язаних з ними психічних процесів.

Розвиток творчих здібностей молодших школярів є надзвичайно важливим для системи освіти в цілому. Діти молодшого шкільного віку, які мають розвинені навички самостійної художньої діяльності, які виявляють творчі здібності, продовжують їх розвивати і надалі. Успішність шкільного навчання дітей молодшого шкільного віку залежить від рівня розвитку творчих здібностей, комунікативності, пізнавального інтересу, самостійності та інших значущих чинників.

Протягом багатьох років розробці методологічних принципів дослідження педагогіки творчості надавалося винятково велике значення. Філософський аспект проблеми розглядався у роботах Сократа, Платона, Аристотеля, І. Канта, Г. Гегеля та інших філософів. У дослідженнях Л. Виготського, В. Клименко, А. Матюшкіна, Я. Пономарьова, М. Явоненко, М. Ярошевського та ін. розкрито сутність творчого процесу та виявлено можливості розвитку творчих здібностей учнів у навчально-виховному процесі. Проблема творчих здібностей досліджувалась у різних видах діяльності: навчально-пізнавальної, трудовій, художній (Ю. Бондар, В. Моляко, О. Музика, І. Серета, Н. Слюсаренко, Чжао Юйсян та інші).

Активне включення молодших школярів до навчально-виховного процесу передбачає творче начало. У зв'язку з цим важливе значення набуває ігрова діяльність, яка моделює творчий процес і створює сприятливі можливості для реалізації творчого потенціалу дитини.

Необхідність використання ігрової діяльності як засобу розвитку творчих здібностей молодших школярів визначається низкою причин:

1. Ігрова діяльність є провідною діяльністю у процесі навчання.
2. Врахування вікових психофізичних особливостей молодших школярів, які безпосередньо пов'язані з недостатньою посидючістю та неуважністю, мимовільним розвитком пам'яті, переважанням наочно-образного мислення, успішно формуються у процесі проведення різноманітних ігор.
3. Створення педагогом атмосфери, що спонукає до творчості, максимально позитивні підкріплення дій школяра, збереження педагогом рівної

доброзичливої інтонації успішніше реалізуються в ігровій діяльності.

Ігри змушують дитину думати, надають їй можливість перевірити та покращити свої здібності, включають її в активну діяльність з іншими учнями. Під час таких ігор учень розвиває в собі наполегливість, прагнення успіху, перемоги, самовираження та інші якості. Ігри сприяють активізації мислення, включаючи дії з планування, прогнозування, зважування шансів на успіх, вибору альтернатив.

Вихованню та розвитку молодших школярів через ігрову діяльність присвячені праці багатьох вчених-педагогів. Наприклад, у роботах К. Гросса йдеться про систематичне використання гри в навчальному процесі, Ф. Фребель розробив теорію гри в навчальному процесі, теорії гри також присвячені праці К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського і т.д.

Разом з тим аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виявити протиріччя між увагою, яка приділяється проблемам розвитку творчих здібностей на уроках та відсутністю єдиної концепції розвитку творчої особистості у навчальній діяльності.

Вищевикладене зумовило вибір теми нашого дослідження: «Розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами ігрової діяльності».

Мета дослідження: розробити та теоретично обґрунтувати комплекс ігрових занять з розвитку творчих здібностей молодших школярів.

Об'єкт дослідження: творчі здібності молодших школярів.

Предмет дослідження: процес розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами ігрової діяльності.

Реалізація мети дослідження передбачає розв'язання таких **завдань:**

1. Проаналізувати теоретичні підходи до проблеми розвитку творчих здібностей особистості у науковій літературі.

2. Розкрити особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів.

3. Розглянути ігрову діяльність як засіб розвитку творчих здібностей молодших школярів.

4. Визначити критерії показники та рівні розвитку творчих здібностей молодших школярів.

5. Провести експериментальне дослідження розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами ігрової діяльності.

У процесі дослідження використано такі **методи дослідження**:

- теоретичні – вивчення й аналіз філософських, психолого-педагогічних наукових джерел, методичної літератури з проблеми дослідження;
- емпіричні – спостереження; бесіди, діагностичні методики.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що уточнено сутність ключових понять дослідження, розкрито сутність та вікові особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів; виявлено критерії, показники та рівні розвитку творчих здібностей учнів початкових класів.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблено комплекс ігор спрямований на розвиток творчих здібностей молодших школярів; надано методичні рекомендації з розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами ігрової діяльності. Матеріали роботи можуть бути корисні для вчителів початкових шкіл, студентів педагогічних закладів вищої освіти та батьків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Теоретичні підходи до проблеми розвитку творчих здібностей особистості у науковій літературі

Проблема творчості на сьогоднішній день є предметом досліджень багатьох фахівців у різних галузях знань. Це пов'язано насамперед з розвитком суспільства, з освітньо-культурним рівнем громадян, з увагою до розвитку творчого потенціалу особистості, здатної виявляти свої творчі здібності, що забезпечить успіх професійної діяльності та особистісного становлення.

Біля витоків дослідження проблем творчості стояли давньогрецькі філософи Аристотель, Демокріт, Платон, Сократ, які у своїх філософських трактатах зробили спробу осмислити процес підготовки особистості, яка мислить творчо та здатна керувати рабовласницькою державою. В епоху відродження педагоги-гуманісти Вітторіо да Фельтре, Франсуа Рабле, Томазо Кампанелла, Томас Мор у своїх працях приділяли особливу увагу ідеям розвитку самостійного мислення, творчості та активності особистості [44].

У наукових дослідженнях проблеми творчості, формування творчих здібностей та умінь у розвитку творчої особистості можна побачити декілька напрямів творчих пошуків науковців. «Серед них виділяють новий підхід, передумовами становлення якого був період планування теоретичних концепцій у науці, за яких явища «інсайту» та «домислу» позбавлялися характерних рис ірраціональності. Це була значна перемога у галузі психології мислення цього періоду» [55].

Кожній особистості характерні задатки творчих здібностей. Але щоб виявити їх та сформувані повною мірою, потрібні певні об'єктивні та суб'єктивні умови, такі як: творчий клімат, раннє та вміле навчання, вольові

якості людини (працездатність, завзятість та ін.).

Ф. Гальтон, будучи одним із перших дослідників творчості, стверджував переважну роль спадковості та расових факторів можливості творчих проявів людей.

Існують різні психологічні теорії здібності до творчості. Наприклад, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг та інші, які були представниками психоаналізу, пов'язували творчі прояви з дитячими переживаннями комплексів.

Щоб максимально точно визначити сутність творчих здібностей, необхідно спочатку звернутися до інтерпретації основних понять яких як «творчість» і «здібності».

Досліджуючи творчі прояви учнів Н. Атаманчук зазначає, що «творчість – це самопізнання, саморозвиток, засіб у якому відображаються намагання, очікування людини. Проблема творчості, проблема людини як творця – безумовно є актуальною» [3].

Творчість – це складне, багатогранне поняття, вивченням якого займалися філософи (Дж. Гілфорд, П. Енгельмейєр, А. Бергсон та інші), психологи (В. Дружинін, Б. Теплов, Л. Виготський, П. Якобсон та інші), педагоги (В. Андреев, В. Давидов, В. Левін та інші). У своїх працях вони намагалися розкрити сутність та критерії творчості, розглядали питання, пов'язані з психологією творчої діяльності (творчий процес, його основні етапи, якості творчої особистості), розробляли методи та прийоми активізації творчої діяльності та управління творчим процесом, вивчали питання про організацію педагогічної діяльності щодо розвитку творчих здібностей дітей. Незважаючи на багатомісячне вивчення, неможливо однозначно визначити суть поняття.

Як зазначає Н. Торба «Творчість – психологічно складний процес. У центрі його – уява а навколо задіяні інші психічні процеси: увага, пам'ять, мислення, які опиняються у тих знаннях, які є у людини. Уява доповнюється здібностями та вміннями, мотивами цілеспрямованої діяльності. Процес творчості може відбуватися лише за умови відповідного емоційного фону» [49].

Для молодшого школяра в якості творчості виступає суб'єктивно

відкрите знання, отримане ним зусиллями власної мисленнєвої діяльності, або розвитку та закріплення у характері певної особистісної якості (почуття відповідальності, наполегливості). «Як показник сформованості творчого стилю мислення виступає здатність людини до змін та перетворення засвоєного соціального досвіду» [33].

Проблема розвитку творчих здібностей дітей у наш час набуває особливого значення. Спроби пояснити загадку людської творчості робилися, починаючи з давніх-давен. Так, Аристотель і Платон здатність до творчості пояснювали як дар богів. І це пояснення залишалося єдиним стосовно творчих здібностей протягом тривалого часу.

Як зазначає К. Ліневич «творчість – це найвища форма активності та самодіяльності людини. Активність, що спрямовується чужою волею, не є творчою активністю» [32]. Лише поєднуючись із самостійністю, вона стає основою формування творчого підходу до життя. Самостійний вибір варіанта поведінки – це творчість.

Процес зміни освітньої парадигми, спрямований на перехід до особистісно-орієнтованого навчання, запровадження нових освітніх стандартів – все це сприяє ефективній модернізації всього шкільного навчання. Вимога соціуму на виховання гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного самоосвіти та підготовки до змін суспільного життя в умовах використання новітньої техніки та інших сфер життя, ставить на перше місце проблему розвитку творчих здібностей молодших школярів.

Наукова література, ґрунтуючись на різних підходах, дає велику кількість визначень творчості. Філософський енциклопедичний словник визначає творчість, як: «властиву індивіду ієрархічно структурована єдність здібностей, які визначають рівень і якість розумових процесів, спрямованих на пристосування до змінних і невідомих умов у сенсомоторних, наочних, оперативно-діяльних і логіко-теоретичних формах» [50]. Творчість є також деяким аспектом розвитку особистості, що відноситься до переходу на високий інтелектуальний рівень.

Інші визначення ми знаходимо у психологічних словниках. Творчість у них описано як «психічний процес створення нових цінностей, ніби продовження і заміна дитячої гри» [48], як «практична чи теоретична діяльність людини, у процесі якої виникають нові (принаймні для суб'єкта діяльності) результати (знання, рішення, способи дії, матеріальні продукти)» [40]. Педагогічний словник підходить до визначення творчості з іншого боку, відзначаючи її як вищу форму активності та самостійної діяльності людини, тобто акцентує увагу на соціальній значущості та оригінальності (новизні) даного поняття [9].

Творчість окреслюється як свобода особистості. Робота над творчістю «очищає, підносить людину над повсякденністю». Творчість є завжди позитивний досвід, розкриття самості, глибоке переживання, подолання себе.

Творча діяльність передбачає висування різних підходів, варіантів рішення, розгляду предмета з різних сторін, вміння вигадувати оригінальний, незвичайний спосіб розв'язання.

Отже, творчість – це, передусім, створення чогось нового, що потребує вміння відмовитися від стереотипів мислення під час підходу до справи. Звичайно, що людина створює суб'єктивно-нове, тобто нове для себе.

Серед вчених-дослідників, які займалися пошуком джерел творчого процесу, немає єдиної концепції. Аналітична психологія на чолі з К. Юнгом розглядає в людині такі два початки як особистісне і творче, які можуть перебувати в антагоністичних відносинах: якщо людина як особистість – це, носій і скульптор несвідомо діючої душі, то автономний творчий комплекс існує в людині як відокремлена частина її душі, самостійний процес, що мобілізує «Я» «на службу собі». В основі компенсаційної теорії творчості, основоположником якої є А. Адлер – уявлення про єдину рушійну силу – прагнення до переваги та самоствердження, викликане почуттям неповноцінності особистості та визначальним спрямованість на мобілізацію ресурсів, максимальний розвиток та реалізацію «Я» [22].

На думку А. Адлера, Е. Фромма, Г. Олпорта, творчість є спосіб життя,

людина – творець свого життя. Теорія розвитку творчої особистості ґрунтується на взаємозв'язку інтелектуальної та духовної діяльності людини. Інтелект є каталізатором ідей, а духовна діяльність є спрямованість думок та вчинків.

Велика увага до розуміння особливості творчості була приділена З. Фрейдом. Він визначав творчість як активність особистості, яка проявляється в ході зняття внутрішньої напруги через перенаправлення енергетичного заряду для досягнення соціально доступних цілей. Такий перехід енергії було названо дослідником сублимацією. Розуміння творчості сягає розуміння її як діяльності, що має соціально корисну спрямованість, і визначається наявністю оригінальності та суспільно-історичної унікальності [51].

Інші погляди визначення творчості представлені дослідниками гуманістичної психології, які виявляються найбільш схожими з поглядами великої кількості вітчизняних психологів. На думку гуманістів, творчість – це здатність до глибокого усвідомлення власного досвіду, це самоактуалізація, самовираження [14].

Розглянувши різноманітні визначення поняття «творчість», ми можемо зробити узагальнення, визначивши творчість як необхідну умову розвитку особистості засобом творення, що веде до створення нових ідей, продуктів і розкриває нове у самому суб'єкті і вже існуючих формах культури. Необхідно зазначити, що творчий процес можливий лише за участю пізнавальних здібностей індивіда, його мотиваційної та ціннісної сфер.

Далі звернемося до визначення «здібності», яке також розглядається з різних точок зору.

Термін «здібності» використовують різні науки – філософія, соціологія, медицина, але найповніше дане поняття розглядає психологія.

Зазначимо, що термін «здібності» психологами трактується по-різному. На даний момент існує три основні підходи до визначення поняття «здібності». По-перше, під здібностями у найширшому розумінні розуміють сукупність різноманітних психічних процесів та станів. По-друге, під здібностями розуміють високий рівень розвитку загальних та спеціальних знань, умінь та

навичок, що забезпечують успішне виконання людиною різних видів діяльності. По-третє, визначення здібностей не зводиться до знань, умінь та навичок, але забезпечує їх швидке придбання, закріплення та ефективне використання на практиці [2].

Основоположником філософсько-психологічної теорії діяльності, С. Рубінштейном, здібності визначені як складне утворення, яке містить ряд психологічних особливостей особистості, що відповідає за наявність можливостей людини займатися конкретною діяльністю, в ході якої виробляються ці здібності. Тобто, в даному контексті «здібності» та «можливості до виконання діяльності» є циклічно-замінними поняттями.

Іншими словами, «здібності – це закріплена в індивіді система узагальнених психічних діяльностей. На відміну від навичок, здібності – результати закріплення не способів дії, а психічних процесів («діяльностей»), за допомогою яких дії та діяльності регулюються» [19].

Таким чином, узагальнивши різні точки зору щодо визначення здібностей, ми дійшли висновку, що під здібностями розуміються такі індивідуальні особливості особистості, які забезпечують значну легкість та високу якість оволодіння певним видом діяльності. Здібності визначаються виходячи з трьох позицій: індивід, суб'єкт діяльності та особистості. Розглянемо докладніше.

Індивідуальні здібності відбивають природну сутність індивіда і знаходять прояв як властивостей функціональних систем, реалізують пізнавальні і психомоторні функції психіки. На платформі можливостей індивіда базуються можливості суб'єкта діяльності з допомогою розвитку інтелектуальних операцій (операційних механізмів). А перенесення здібностей під контроль особистісних цінностей та смислів перетворює їх у якість здібностей особистості, що сприяє ефективності соціального пізнання.

Виходячи з вищесказаного, можна визначити сутність та механізм виникнення творчих здібностей особистості. Багато дослідників ототожнюють креативність та творчі здібності, а творчість інтерпретують як здатність до

творчості.

Відповідно до психоаналітичної теорії творчості, яка ґрунтується на працях З. Фрейда, було висунуто положення про те, що в творчих здібностях знаходять втілення витіснені переживання, так звана сублімація [43]. Звідси випливає, що творчі здібності визначаються у вигляді індивідуальних вроджених характеристик, включених до структури Еґо, тобто джерелом творчості є підсвідомість.

Як ми вказували раніше, багато дослідників ототожнюють такі поняття як креативність та творчі здібності. Подібної думки дотримується Дж. Гілфорд, який визначає креативність як універсальний вид пізнавальної творчої здатності, тим самим звужуючи термін «креативність». Основа креативності – це прояв дивергентного мислення, спрямоване пошук нестандартних способів вирішення поставлених завдань. А. Ребер визначає креативність як психічний процес, результат якого є унікальним [54].

Говорячи про творчі здібності можна виділити загальні психічні процеси, необхідні для успішного здійснення будь-яких видів художньо-творчої діяльності. Ці психічні процеси є основою для естетичного освоєння дійсності та мистецтва, їхня активізація спонукає людину до створення нового, перетворення навколишньої дійсності. До них відносяться: сприйняття, уява, образне уявлення та образне мислення тощо [10].

Під творчими здібностями розуміються особливості дитини, які допомагають їй освоїти неординарні види діяльності, знайти можливості нестандартного вирішення знайомої проблеми, уміння відключатися від відомих стереотипів діяльності.

Основним показником творчих здібностей визначають інтелектуальну активність, що поєднує в собі пізнавальний (загальні розумові здібності) та мотиваційний компоненти. Критерієм прояву творчості є характер виконання людиною пропонуваних їй розумових завдань [19].

Таким чином, творчі здібності розглядаються нами не як особливий, окремий вид здібностей, вони виступають не як окрема модальність, способу

дії, а притаманні будь-якому виду діяльності. Вони формуються у відповідних видах діяльності. Творчі здібності – це сукупність психічних властивостей, що зумовлюють успішне виконання художньо-творчої діяльності, тобто такої діяльності, яка спрямована на створення суб'єктивно нового та породжує продуктивні оригінальні ідеї у сфері мистецтва.

Творчі здібності притаманні кожній людині, такої ж точки зору дотримуються представники гуманістичної психології, визначаючи їх поняттям особистості, що «самоактуалізується». Виходячи з такого визначення, ми бачимо, що творчі здібності набувають свого розвитку лише за активної діяльності особистості, як наслідок необхідності до самоактуалізації та самореалізації.

Вивчивши літературу можна побачити, що багато психологів пов'язують здібності до творчої діяльності, насамперед із особливостями мислення. Наприклад, відомий американський психолог Дж. Гілфорд, який займався проблемами вивчення людського інтелекту, встановив, що творчим особам властиво так зване дивергентне мислення. Якщо людина володіє таким типом мислення, то можна відзначити, що при вирішенні будь-якої проблеми вона не концентрує всі свої зусилля на знаходження єдино правильного рішення, а починає шукати різні рішення за всіма можливими напрямками для того, щоб розглянути якомога більше варіантів. Такі люди схильні утворювати нові комбінації з елементів, які більшість людей знають і використовують лише певним чином, або формувати зв'язки між двома елементами, які не мають на перший погляд нічого спільного [52]. Дивергентний спосіб мислення лежить в основі творчого мислення, яке характеризується такими основними особливостями:

- 1) Швидкість – здатність людини виражати максимальну кількість ідей (в даному випадку важлива не їх якість, а їх кількість).
- 2) Гнучкість – здатність висловлювати велику кількість ідей.
- 3) Оригінальність – здатність висувати нові нестандартні ідеї (це може виявлятися у відповідях, рішеннях, які не співпадають із загальноприйнятими).

4) Закінченість – здатність максимально вдосконалювати свій «продукт» чи надавати йому закінченого вигляду [46].

Розвиток здібностей відбувається у процесі засвоєння тих видів діяльності, реалізації яких ці здібності необхідні. Але якщо отримання знань, умінь і навичок – це прямий результат навчання діяльності, розвиток здібностей при наявних формах навчання є його непрямим, побічним результатом.

Самі собою здібності не можуть бути природженими. Вродженими можуть бути лише задатки. Задатки – це деякі анатомо-фізіологічні особливості. Задатки знаходяться в основі розвитку здібностей, а здібності виступають результатом розвитку. Якщо здібність не являється вродженою, то вона розвивається у постембріональному онтогенезі. Між задатками та здібностями дуже велика дистанція.

Ми підійшли до розуміння розвитку творчих здібностей як до процесу, спрямованого на перетворення задатків особистості на індивідуально-психологічні якості, що забезпечують успіх у творчій діяльності.

Отже, педагогічна проблема розвитку творчих здібностей особистості полягає у виборі видів діяльності, у яких творчі здібності затребувані, а отже розвиваються. Тому ми розглядаємо творчість як діяльність, що породжує щось нове на основі реорганізації наявного досвіду та формування нових комбінацій знань, умінь, продуктів; здібності як індивідуально-психологічні особливості особистості, що не зводяться до знань та вмінь, які мають відношення до успішного виконання діяльності; творчі здібності як сукупність психічних властивостей, що зумовлюють успішне виконання художньо-творчої діяльності, тобто такої діяльності, яка спрямована на створення суб'єктивно нового і породжує продуктивні оригінальні ідеї у сфері мистецтва; розвиток творчих здібностей особистості як процес, спрямований на перетворення задатків особистості на індивідуально-психологічні якості, що забезпечують успіх у творчій діяльності.

Про повноту розвитку творчих здібностей в людини можна судити лише з

наявності певних компонентів творчості, у процесі розвитку яких можна досягти успіхів у розвитку творчого мислення та творчої уяви.

П. Торренс виділяв наступні компоненти творчої діяльності: «сприйняття проблеми; пошук рішення; виникнення та формулювання гіпотез; перевірку гіпотез; їхню модифікацію; знаходження результатів. Він запропонував чотири основні параметри, що характеризують креативність як здатність до творчості: легкість – швидкість виконання текстових завдань; гнучкість – число перемикань із одного класу об'єктів в інший під час відповідей; оригінальність - мінімальна частота даної відповіді до однорідної групи; точність виконання завдань» [4].

А. Лук визначив такі «компоненти творчих здібностей:

- побачити проблему там, де її бачать інші;
- замінювати кілька понять одним, застосовуючи у своїй максимально інформативні символи;
- використовувати навички, які були набуті при вирішенні одного завдання для успішного вирішення наступного;
- цілісне сприйняття реальності;
- легкість асоціювання віддалених понять;
- можливості пам'яті надавати необхідну інформацію у потрібний момент;
- гнучкість мислення;
- можливість успішного вибору однієї з альтернатив вирішення проблеми до її перевірки;
- включення нових відомостей у вже існуючі системи знань;
- представлення речей такими, якими вони є, вміння виділяти те, що спостерігається з того, що привноситься інтерпретацією;
- легкість генерування ідей;
- творчу уяву;
- вміння доопрацьовувати деталі, вдосконалення початкового задуму [41].

Таким чином, ми з'ясували, що творчі здібності – це індивідуальні якості особистості, які визначають успішність виконання нею різноманітної творчої діяльності. Основними компонентами творчих здібностей вважаються формулювання проблеми, знаходження потрібної інформації, перенесення її та застосування в умовах завдання; генерування ідеї та висування гіпотези; вираження оціночних суджень; узагальнення та згортання розумових операцій; трансформування завдань; здійснення широкого перенесення знань та вмінь.

Розвиток творчих здібностей – це процес вдосконалення психічних властивостей та якостей особистості, які необхідні для успішного оволодіння різними видами образотворчої діяльності та розвитку творчості.

Аналізуючи представлені вище погляди з питання творчості і складових творчих здібностей, можна дійти висновку, що, попри відмінність підходів до визначення, дослідники однак одноставно виділяють творчу уяву і якість творчого мислення як обов'язкові компоненти творчих здібностей.

1.2. Особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів

Молодший шкільний вік – це період розвитку дитини, що є якісним стрибком у розвитку в одній чи кількох галузях, час глобальної перебудови психіки, розвитку особистості, і створює найбільш сприятливі умови для розвитку творчих здібностей, для формування певних психологічних властивостей і поведінки. Тому особлива увага приділяється творчій активності учнів. Саме у початковій школі школярі можуть проявити себе нестандартно, винахідливо, непередбачувано.

Коли дитина приходить вперше до школи, її спосіб життя кардинально змінюється, змінюється коло спілкування дитини, а провідною діяльністю стає навчальна, яка змінює ігрову діяльність, але не замінює її, а провідною функцією стає мислення. Системою відносин дитини стає «дитина – вчитель». Навчальна діяльність передбачає нові обов'язки, і навіть оцінювання результату

своєї діяльності. Ця діяльність безумовно спрямована на творче засвоєння отриманих цінностей і досягнень культури, накопичених людиною. На відміну від гри вона цілеспрямована, результативна, обов'язкова та довільна.

Початок шкільного навчання, безумовно, збігається з періодом другої фізіологічної кризи (6-7 років). В організмі молодшого школяра відбуваються різкі зміни, вона активно росте, тіло змінюється, збільшуються внутрішні органи, перебудовується вегетативна нервова система. Виходить, що кардинальні зміни в системі відносин, у соціальних взаєминах дитини збігаються з різкою зміною всіх функцій і систем організму, що вимагає у величезній кількості енергії, напруги, активації всіх резервів дитини. Щоб активно розширювалася пізнавальна діяльність молодшого школяра, необхідно емоційне сприйняття того, що відбувається в новому способі життя, чуйність, співпереживання. Наприклад, книжка з картинками, наочний навчальний посібник, жарт вчителя, довірче спілкування – все викликає у них негайну реакцію. У молодших школярів досить легко можна викликати емоційну реакцію у відповідь, наприклад образи, що виникають на основі опису під час розповіді вчителя або читання книжки дуже яскраві. Запам'ятовують молодші школярі спочатку зовсім не те, що необхідно для успішного вирішення поставлених завдань, а те, що справило на них найбільше враження: те, що цікаво, емоційно забарвлене, несподівано чи нове. У емоційному житті дітей цього віку відбуваються зміни, тобто якщо дошкільника тішить те, що з ним грають, діляться іграшками тощо, то молодшого школяра хвилює головним чином те, що пов'язане з навчанням, школою, вчителем. Його тішить, що вчитель і батьки хвалять за успіхи у навчанні; і якщо вчитель дбає про те, щоб почуття радості від навчальної праці виникало в учня якомога частіше, це закріплює позитивне ставлення учня до вчення [12].

Молодший шкільний вік сприятливий для розвитку творчих здібностей, оскільки у цей час закладається основи для творчої діяльності. Дитина молодшого шкільного віку спроможна до створення оригінальної розповіді, макету, образу, фантазії, які відрізняються новизною, варіативністю, гнучкістю.

У молодших школярів з'являється певне виражене бажання зайняти нове, більш доросле становище у житті і виконувати нову, серйозну для них та інших діяльність. «Це реалізується у прагненні до соціального становища молодшого школяра і до вчення як нової соціально значимої діяльності. Цей вік характеризує активна діяльнісна позиція, цікавість, постійні питання до оточуючих, здібність до мовного коментування процесу та результату власної діяльності, стійка мотивація, досить розвинена увага, наполегливість. Ініціативність пов'язана з допитливістю, здатністю знаходити рішення проблем, спроможністю до вольової регуляції поведінки, вміння долати перешкоди» [11].

Розглянемо особливості розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку. У цьому віці у дитини вперше здійснюється розділення гри та праці, тобто діяльності, яку вона здійснює заради задоволення, яке вона отримує у процесі самої діяльності. Таке розділення гри та праці, у тому числі й навчальної праці, є важливою особливістю молодшого шкільного віку [26].

Кожен віковий етап характеризується особливим становищем дитини на системі суспільних відносин. У зв'язку з цим життя дітей різного віку заповнене і різним змістом: особливими взаємини з оточуючими людьми та особливою, що веде для цього етапу розвитку діяльністю – грою, вченням, працею. Молодшим школярам не властиво замислюватися про складнощі та труднощі. Вони легко і безпосередньо ставляться до всього, що пов'язане з їхньою творчістю та справами. Але в даний період досі переважає характер пізнання у формі гри.

До психологічних новоутворень мислення дітей молодшого шкільного віку зазвичай відносять аналіз, планування та рефлексію, становлення конкретних операцій та перехід до розвитку формальних операційних структур, інтенсивний розвиток креативності. До моменту досягнення молодшого шкільного віку накопичується великий досвід практичних дій та умінь, достатній рівень розвитку сприйняття, пам'яті, мислення, що підвищує у дітей молодшого шкільного віку почуття впевненості у своїх силах. Виявляється це у

постановці дедалі різноманітніших і складних цілей, досягненню яких сприяє розвиток вольової регуляції поведінки.

Переважною функцією у молодшому шкільному віці стає мислення. Розвиток інших психічних функцій залежить від інтелекту. Молодший шкільний вік визначається у науковій літературі як сенситивний (чутливий), тобто найбільш сприятливий для розвитку уяви. Діяльність молодших школярів стає більш усвідомленою, цілеспрямованою, що обумовлюється включенням уяви в процес планування дій.

Діти молодшого шкільного віку значну частину своєї активної пізнавальної діяльності здійснюють за допомогою уяви. Уява є основою будь-якої творчої діяльності. Вона допомагає людині звільнитися від інерції мислення, перетворює уявлення пам'яті, забезпечуючи створення наперед нового. Відповідно, все, що знаходиться навколо нас, зроблене руками людини, весь світ культури – все це є продуктом творчої уяви. Найважливішою особливістю творчої уяви є відхилення від звичного ходу асоціацій, підпорядкування її тим емоціям, думкам, прагненням, які переважають зараз у психіці творця. Незважаючи на те, що механізм асоціацій залишається таким же (асоціації за подібністю, суміжністю або контрастом), відбір уявлень визначається вище названими тенденціями, що детермінують.

Особливий вид творчої уяви – мрія. Мрія завжди спрямована на майбутнє, на перспективи життя та діяльності конкретної людини. Мрія дозволяє планувати майбутнє та корегувати свою поведінку для її здійснення. Мрія завжди є стимулом для реалізації задуманого, до діяльності [15].

Ще один вид творчої уяви – фантазія чи мрійливість. До образів фантазії відносять казково-фантастичні та науково-фантастичні образи. У фантазії представлені об'єкти та явища, яких у природі немає. І казки, і наукова фантастика – результат творчої уяви, але автори не бачать шляхів досягнення того, що малює уяву. Слід зазначити, що різкої межі між фантастичними та реальними рішеннями теж немає.

Таким чином, «уява – психологічна основа творчості чи універсальна

здатність людини до побудови нових образів шляхом перетворення практичного, чуттєвого, інтелектуального, емоційно-сміслового досвіду. Вивчаючи праці Л. Виготського помічено, що його праці започаткували шкільну психологію, сформулював три закони розвитку творчої уяви» [8].

Для творчості необхідна наявність шести джерел:

- інтелектуальних здібностей;
- знань;
- особистісних характеристик;
- мотивації;
- оточення;
- стилів мислення.

Розвиток творчої уяви безпосередньо залежить від багатства та різноманітності колишнього досвіду. Чим багатші враження молодшого школяра від навколишньої дійсності, чим ширше його загальний кругозір і ерудиція, чим більшою кількістю елементів дійсності він має у своєму життєвому досвіді, тим більш продуктивною буде його уява. Саме з накопичення досвіду починається будь-яка уява. Для продуктивної творчої уяви характерні такі особливості як оригінальність і багатство пропонованих образів. Але однією з найважливіших якостей творчої уяви стає можливість напряму уявлень у певний бік, вміння підпорядковувати їх необхідним цілям. Відсутність умінь управління власними ідеями, підпорядкування їх головної мети може призвести до загибелі найкращих задумів і намірів. Отже, найважливішою лінією у формуванні уяви молодшого школяра стає розвиток спрямованості уяви. Про розвиток уяви молодшого школяра можна зробити висновки не тільки виходячи з уявлень та ролей, які дитина вибирає у навчальній діяльності, а також у результаті аналізування продуктів їхньої творчості.

Сучасна психологічна наука вважає, що період початку навчання у школі – це найбільш вдалий і сприятливий час для реалізації можливостей розвитку творчих здібностей оскільки для учнів цього віку характерна велика

допитливість, велике прагнення пізнання навколишнього світу. Накопичення досвіду та знань є найважливішою передумовою для подальшої творчої діяльності. Крім цього, мислення дітей молодшого шкільного віку набагато вільніше, ніж мислення більш старших учнів, оскільки воно ще не приглушене догмами і передумовами розвитку творчої уяви. А цю якість необхідно всіляко розвивати»

Сучасна педагогіка стверджує, що вивчати творчість можливо. Необхідно лише знайти оптимальні умови для такого навчання. Для розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку необхідно систематично звертатися до їх емоційних переживань. Можливість висловити свої емоційні стани, дає людині відчуття втіленості власної унікальної індивідуальності, що дозволяє їй скористатися всіма потенційними можливостями, що є в її розпорядженні. «Творчо мисляча людина потребує здатності до ризику і не боятися відповідати за своє рішення» [28]. Це тому, що нерідко старі і звичні способи мислення більш сприйнятливі для більшості оточуючих. Допомога педагога полягає в тому, щоб навчити молодшого школяра творити. В результаті такої допомоги школяр повинен навчитися:

- дивуватися всьому, ніби бачить усе вперше;
- бачити, чути, відчувати (здивувавшись, починає придивлятися, прислухатися);
- мріяти (фантазія поєднує різні речі, в одне дивне ціле).

Обсяг творчих завдань, які вирішуються на початковому ступені навчання, надзвичайно великий за складністю від вирішення головоломки, до винаходу нової моделі машини або іншого продукту, але суть їх одна: при їх вирішенні відбувається розвиток творчості, виявляється новий шлях або створюється щось нове. «У таких ситуаціях, моментах і потрібні особливі якості інтелекту, такі, як спостережливість, вміння порівнювати та аналізувати, комбінувати, знаходити зв'язки та залежності, закономірності тощо. Все те, що в сукупності і складає творчі здібності» [1].

Діти молодшого шкільного віку прагнуть проявити себе у творчості,

показати на що вони здатні, що проявляється у здібності до генерування чималої кількості ідей (швидкості мислення). Розвиток пам'яті, уваги молодшого школяра має значення для розвитку творчих здібностей. Саме ці якості, за даними психологів, є основою розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку та підвищують творчо-пошукову активність. «Накопичення до молодшого шкільного віку великого досвіду практичних дій, пам'яті, мислення, підвищують у дітей молодшого шкільного віку почуття впевненості у своїх силах, що виражається здатністю швидко та легко знаходити нові рішення, проявляється у вмінні знаходити альтернативні стратегії вирішення проблем, оперативно змінювати напрямок для вирішення будь-якої задачі. Дитина молодшого шкільного віку набуває усвідомленого, цілеспрямованого характеру, може самостійно вибрати вид діяльності, придумати та створити якісно новий продукт, що характеризується здатністю детально, творчо розробляти існуючі ідеї та приділити увагу деталізації та подробиці виконаної творчої роботи» [31].

На думку Н. Іванець «розвиток творчих здібностей має бути невід'ємною умовою змісту усієї навчально-виховної діяльності, органічно доповнювати освітній процес, щоб забезпечити єдність знань, умінь та навичок молодших школярів та їх творчих можливостей» [20].

Розвиток творчих здібностей – це вміння використовувати знання у нестандартних ситуаціях, розвиток психічних процесів.

Розвиток творчих здібностей також має на меті і розвиток мислення – здатність підсумовувати, змінювати знання на гнучкі системи, творчо розбирати ситуацію.

Розвивати творчість – означає розвивати у молодших школярів інтерес до отримання нових знань, незалежність у навчанні. Молодший школяр добре вчиться лише тоді, коли він пізнає успіх, хоч би невеликий.

Як зазначає Чжао Юйсян «основою для розвитку творчих здібностей молодших школярів є психологічні особливості учнів: здатність до емоційної чутливості, вміння «входити» в уявну ситуацію, переживати й емоційно

відгукуватися на красу в житті та мистецтві, емоційна щирість, образне мислення, асоціативність, пізнавальна активність, динамічність і яскравість уяви» [53].

Для розвитку творчих здібностей молодших школярів важливо, щоб діяльність вчителя складалася з наступних взаємопов'язаних компонентів: цілепокладання; визначення змісту; відбір організаційних форм; вибір методів та засобів; аналіз діяльності. Системоутворюючим фактором діяльності вчителя є цілепокладання. Ця діяльність має ряд особливостей:

1) структурні компоненти цілей такі: ціль-проект, ціль-процес, ціль-результат;

2) зміст навчального матеріалу збагачується новими темами та подається у вигляді блоків;

3) розвиток творчих здібностей у початковій школі потребує організації групової роботи;

4) пріоритетними є методи – проблемний, евристичний та дослідницький;

5) параметри аналізу діяльності вчителя такі: відповідність формулювання цілей особливостям ситуації; якість розробки та виконання програми дій відповідно до цілей та завдань; оцінка досягнутих результатів та коригувальні впливи педагога.

Отже, перед учителем початкової школи постає завдання не лише з розвитку дитини, а й її творчих здібностей, з виховання творчої особистості в цілому.

Щоб розвинути творчі здібності, школяру необхідно отримувати велику кількість вражень про навколишній світ під час виконання різноманітних видів діяльності, які йому до вподоби, а потім – у всіх властивих молодшим школярам видах діяльності (навчання, гра, читання тощо). Формуючи у молодших школярів інтерес до якогось із цих видів діяльності, вдається захопити школяра процесом творчості.

Серед шляхів розвитку творчих здібностей, пізнавальної активності, самостійності, самореалізації молодших школярів наголошується на

необхідності використання в роботі із школярами різноманітних завдань – навчальних, розвиваючих, пізнавальних, інтелектуальних, нестандартних, творчих.

Враження періоду початкової освіти залишаються у пам'яті протягом усього життя і позначаються на подальшому розвитку школяра. «У емоційному сприйнятті шкільного дитинства зароджуються витoki майбутньої творчої особистості. Тому залучаючи молодших школярів до творчості, створюючи постійно «ситуацію успіху», поважаючи школяра, можна виховати творчо працюючу особистість» [16].

Зазначимо, що у здійсненні розвитку творчих здібностей у початковій школі потрібна реалізація системно-діяльнісного підходу. Саме системно-діяльнісний підхід розглядає об'єкти як педагогічні системи, забезпечує включення всіх учасників педагогічного процесу до спільної творчої діяльності.

Однією з головних педагогічних умов творчого розвитку молодших школярів можна назвати необхідність розуміння педагогом особливостей будови пізнавальних процесів у контексті творчої діяльності дітей. Без розуміння того, як влаштована уява, пам'ять, увага та інші пізнавальні процеси, педагог не зможе грамотно розробити та організувати програму творчого розвитку.

Пізнавальні процеси в контексті творчої діяльності молодших школярів є надзвичайно важливими: від активності пізнавального потенціалу учня багато в чому залежить успішність його творчої і навчальної діяльності.

Процес розвитку творчих здібностей проходить ефективніше, якщо школяр відчуває інтерес до того що вивчає, тобто виявляє пізнавальну активність. Більше того, активізація пізнавальної діяльності – це один із головних шляхів підвищення ефективності будь-якого навчання, у тому числі творчого. «Збудити пізнавальну активність молодших школярів – це означає знайти засіб, який допоможе розкрити та розвинути здібності кожного повною мірою, що неможливо зробити в умовах традиційного репродуктивного навчання. Про це треба пам'ятати щоразу, розпочинаючи чергове творче

завдання» [23].

Етапами процесу творчої діяльності молодших школярів є:

а) набуття знань та навичок для з'ясування задуму та формулювання завдання;

б) розгляд завдання з різних сторін, побудова варіантів;

в) реалізація версій, ідей, образів; г) перевірка знайдених варіантів, їх відбір.

Встановлено, що для розвитку творчих здібностей особистість повинна мати внутрішню мотивацію. Творчі здібності розвиваються у процесі креативної діяльності. До способів розвитку творчих здібностей у молодших школярів відноситься використання у роботі з учнями різноманітних завдань – навчальних, розвиваючих, пізнавальних, інтелектуальних, нестандартних, творчих.

Таким чином, молодший шкільний вік це відповідальний етап і сприятливий для розвитку творчих здібностей. У цьому віці закладається фундамент творчих здібностей. Оскільки провідним видом діяльності у молодшому шкільному віці є навчальна, дитина цікавиться всім. Завдяки пізнавальній діяльності та бажанню фантазувати, дитина молодшого шкільного віку здатна мислити нешаблонно, висувати оригінальні, нестандартні та несподівані ідеї, їй подобається оригінально виконувати своє завдання. Саме в цей час домінуючою функцією є мислення.

Розвиток творчих здібностей молодших школярів – найважливіше завдання початкової освіти, адже цей процес пронизує всі етапи розвитку дитини, пробуджує ініціативу і самостійність у прийнятті рішень, звичку до вільного самовираження, впевненість у собі.

Одним з основних видів діяльності, де активно проявляється творче мислення та уява молодших школярів, удосконалюються всі пізнавальні процеси, є ігрова діяльність.

1.3. Ігрова діяльність як засіб розвитку творчих здібностей молодших

школярів

Великий інтерес для молодших школярів мають ігри в процесі навчання. За допомогою ігрових завдань і вправ у дітей формується бажання займатися видом діяльності, що подобається, знімається страх перед майбутньою діяльністю, зміцнюється впевненість школяра в собі, у своїх силах і можливостях, розвивається творча активність (бажання творити, шукати нове, створювати незвичайні творчі роботи, самовиражатися в них, використовувати різні образотворчі матеріали та техніки).

Гра – цікавий для молодших школярів вид діяльності, засіб сприйняття отриманих із навколишнього світу вражень. У процесі гри розкриваються особливості мислення і уяви дитини, її емоційність, активність, потреба у спілкуванні, що розвивається.

Гра завжди відбувається як би у двох тимчасових вимірах: у теперішньому та майбутньому. З одного боку, вона надає особистості миттєву радість, служить задоволенню актуальних потреб. З іншого боку, гра спрямована на майбутнє, оскільки у ній або прогноуються чи моделюються життєві ситуації, або закріплюються властивості, якості, вміння, здібності, необхідні особистості до виконання соціальних, професійних, творчих функцій [21].

Аналіз джерел з проблеми використання ігор у навчально-пізнавальній діяльності показав, що ігри розвивають творче мислення та самопізнання, впливають на мотивацію навчання, вдосконалюють ініціативні форми пізнання, розвивають самостійність та ініціативу, допомагають суміщенню самостійної роботи школярів з індивідуальним підходом педагога до окремих учнів, допомагають оптимізації, гуманізації навчального процесу, демонструють знання та незнання учасників гри, складають план самовдосконалення та самовиховання, розробляють шляхи формування особистості та ін.

Вже у Стародавній Греції мислителі зазначали: «Корінь вчення гіркий». Проте, такий вислів докорінно неправильний: не варто вчити дітей гіркими і

марними словами, оскільки навчання може викликати посмішку та щастя в учнів. Правильно та цікаво побудований урок, що викликає допитливість, захоплення, азарт та радість в очах вихованців, може змінити свій смак та стати солодким. У цьому вчителям можуть суттєво допомогти різноманітні навчально-виховні ігри.

Платон писав, що жерці Стародавнього Єгипту також володіли вмінням створювати та відтворювати спеціально навчальні та виховні ігри, і у своїй всесвітньо відомій праці «Держава» етимологічно зближував два слова: «виховання» та «гра» [17].

Знаменитий німецький учений К. Гросс наприкінці ХІХ століття перший спробував узагальнити поняття «гра». Він вважав, що «у грі виробляються різні інстинкти до майбутньої боротьби за існування («теорія попередження»), що гра – це початкова школа поведінки» [13].

Польський педагог Януш Корчак повністю підтримував позицію німецького вченого К. Гроса. Він вважав, що «гра – це можливість знайти себе в суспільстві, себе в людстві, себе у Всесвіті. У іграх закладено генетику минулого, як й у народному дозвіллі – піснях, танцях, фольклорі» [13].

Головною ідеєю педагогічної системи Ф. Фребеля є теорія гри. За Ф. Фребелем, «дитяча гра – «дзеркало життя» та «вільний прояв внутрішнього світу. Гра – місток від внутрішнього світу до природи» [42].

Видатний педагог В. Сухомлинський говорив: «Придивимося уважно, яке місце займає гра в житті дитини... Для неї гра – це найсерйозніша справа. У грі перед дітьми розкривається світ, розкриваються творчі здібності особистості. Без них немає і не може бути повноцінного розумового розвитку. Гра – це величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається потік живлення уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що запалює вогник допитливості та винахідливості» [47].

Важлива роль гри полягає в тому, що в ній важливий не результат, а сам процес, процес переживань, безпосередньо пов'язаних з ігровими діями, оскільки ситуації, що відтворюються гравцем, уявні, але почуття, що

переживаються, справжні. Така специфічна особливість гри має величезну навчальну, виховну та розвиваючу цінності, оскільки, керуючи грою, педагог може викликати різні позитивні емоції молодших школярів, які грають в ігри.

Гра – це спосіб пізнання навколишньої дійсності. Вона виникає завдяки внутрішнім силам і дозволяє дитині в короткі терміни опанувати початкові основи людської культури, оскільки гра приваблює дитину молодшого шкільного віку своїм неосяжним різноманіттям ситуацій, що допомагає їй виявити свою оригінальність, індивідуальність, кмітливість, винахідливість і, найголовніше, творчість.

Як наголошується в українському педагогічному словнику «ігрова діяльність – різновид активної діяльності дітей, у процесі якої вони оволодівають суспільними функціями, відносинами та рідною мовою як засобом спілкування між людьми» [9]. Н. Кудикіна розуміє «ігрову діяльність» як «динамічну систему взаємодії дитини з навколишнім середовищем, у процесі якої відбувається його пізнання, засвоєння культурно-історичного досвіду і формування дитячої особистості» [27].

Слід зазначити, що гра може виникати інстинктивно і несвідомо, вона формується у процесі виховання. Будучи головною та найважливішою умовою розвитку дитини, вона сама формується під контролем дорослих. Тут поняття «гра» має інший сенс: гра – набір предметів чи програм, направлених на осмислену непродуктивну діяльність.

Гра у молодшому шкільному віці продовжує займати значне місце. Вона сприяє освоєнню навчальної діяльності, яка складається поступово і у найповнішому вигляді формується лише до кінця навчання у початковій школі. Застосування ігор та ігрових ситуацій у процесі навчання засноване на психофізіологічних особливостях дитини 6-10 років та підтверджено у психологічних та дидактичних дослідженнях. Використання ігор у навчальному процесі допомагає посилити діяльність школяра, поглиблює пізнавальну активність, спостережливість, увагу, пам'ять, мислення, підтримує інтерес до досліджуваного, розвиває творчу уяву, образне мислення, знімає втому, тому,

що гра робить процес навчання більш цікавим.

Безперечно цінність у процесі сучасного навчання та виховання мають підручники, наукові праці та статті, всілякі вітчизняні та зарубіжні книги. Однак, матеріал у них вивчається дуже сухо та нудно. Тому постає відповідне питання: як цікаво організувати урок у початковій школі; придумати цікаві завдання? Щоб досягти цього, вчитель має бути:

- стриманим під час спілкування з вихованцями;
- терплячий до незнань та нерозуміння учнів;
- знайомий з особливостями психофізичного розвитку молодших

школярів.

Будь-який педагог повинен розуміти золоте правило, розроблене психодидактами: знання, які дитина засвоює без інтересу, без позитивних емоцій та почуттів, такі знання не будуть корисними – це мертвий тягар.

Ігрова діяльність має ряд переваг у порівнянні з іншими видами діяльності:

- 1) розвиває творче мислення та самопізнання;
- 2) сприяє підвищенню самостійності та ініціативності;
- 3) допомагає поєднувати самостійну роботу учнів із індивідуальним підходом учителя до окремих учнів;
- 4) розвиває ініціативні форми пізнання;
- 5) сприяє визначенню шляхів розвитку особистості;
- 6) підвищує мотивацію навчання тощо.

В процесі ігрової діяльності здійснюється розвиток сприйняття, уваги, мислення, уяви, пам'яті – тих фундаментальних психічних процесів, без розвитку яких не можна говорити про виховання гармонійної особистості.

Відмінна риса будь-якої гри полягає у прояві творчості, оскільки, граючи, дитина не просто копіює чийсь дії, а, наслідуючи оточуючих, відтворює свої уявлення. Виявляючи свої емоції та почуття, дитина показує своє ставлення до зображуваного об'єкта. Це ріднить гру з мистецтвом, але дитина – не актор, оскільки вона грає виключно для себе, а не для глядачів, і не розучує

поставленої ролі, а створює її в процесі гри. Коли дитина входить у той чи інший образ, у неї жваво працюють думки, поглиблюються емоції, проявляється розкутість, покращується моторика рухів та формуються творчі здібності.

Творчі здібності не формуються самі собою, вони поступово розвиваються, завдяки систематичній роботі дорослих. Поступово збагачуючи зміст гри, можна швидше досягти розвитку творчих здібностей. Крім того, ігри сприяють формуванню цілеспрямованості дій дитини: якщо у дошкільному віці дитина виявляє інтерес тільки до дії гри, забуваючи про її мету, то в молодшому шкільному віці діти здатні вже обдуманно вибирати гру, ставити цілі та розподіляти ролі між граючими. Тому задуми ігор, стаючи більш яскравими та стійкими, проникають у дитячу уяву та опановують її на довгий час.

Виникнення тривалої ігрової перспективи дає право говорити про новий, більш високий рівень розвитку ігрової творчості, що проявляється у збагаченні змісту гри різними життєвими емоціями, враженнями та почуттями.

Таким чином, вплив гри на розвиток та виховання молодшого школяра є дуже позитивним, оскільки гра дозволяє кожному школяру відчувати себе суб'єктом, проявити та розвинути свою особистість.

Саме тому ігрові здібності необхідно розвивати на даному етапі, систематизуючи його з елементами навчання і виховання, оскільки від них залежить якість знань, умінь і навичок, що набувають. Існує можливість виявлення індивідуальних особливостей граючих молодших школярів, причому педагог може помітити різний рівень творчості, що проявляється учнем в залежності від змісту гри та ролі, яку займає молодший школяр в ній [56].

Таким чином, гра – це особливий вид діяльності, який заснований на взаємодії індивіда з конкретними людьми або колективом в цілому на основі творчої, логічної або іншої активності, що допомагає закріпити або поліпшити компетентності людини, її особистісні творчі здібності.

Зазначимо, що у різних сферах життя застосовуються різні типи ігор, які краще підходять до того чи іншого виду діяльності. Звідси, коли розглядається

сутність гри, характеристика та класифікація ігор має досить важливе значення.

Ігри класифікують, як:

- предметні, це ігри з матеріалами та предметами, які активно розвивають необхідні рухи рук;
- сюжетні (рольові, «режисерські», ігри-драматизації), це такі ігри, в яких є свій власний, неповторний сюжет, протягом якого розвивається певна цікава історія;
- рухливі, це свідомо, активна діяльність особистості, що характеризується точним та своєчасним виконанням завдань, пов'язаних з обов'язковими для всіх гравців правилами [56];
- дидактичні, це дуже складне педагогічне явище, тому що вони являють собою метод навчання, форму навчання, ігрову діяльність та засіб повного виховання [5].

Варто зазначити, що у житті зустрічаються змішані типи ігор: предметно-рольові, сюжетно-рольові, сюжетні ігри з правилами та ін.

Розглянемо які ігри найбільш впливають на розвиток творчих здібностей молодших школярів.

Варто відзначити, що важливе значення у розвитку творчих здібностей належить інтелектуальним іграм, які, в першу чергу, корисні молодшим школярам, які зазнають різних труднощів у навчанні: у засвоєнні та осмисленні вивченого матеріалу, його аналізі та узагальненні, встановленні зв'язків між поняттями, грамотній постановці висунутих висновків. Такі ігри сприяють:

- активізації навчально-виховної роботи на уроці з можливістю підвищення активності та ініціативи молодших школярів;
- створенню умов для формування свободи і розкнутості, особливо сором'язливим, тихим і невпевненим у собі учням;
- покращення взаємовідносин між вчителем та учнями;
- зміцнення дружніх відносин у колективі.

Також велике значення для розвитку творчих здібностей мають ігри-драматизації, які допомагають молодшому школяру краще зрозуміти ідею

твору, що розглядається, відчуті на собі його художню цінність, а також сприяють розвитку моторики рухів і виразності мови. Так, для дітей віком 6-7 років гри-драматизації є деяким уявленням для глядачів, в якому можна побачити «перехід від гри до драматичного мистецтва, зрозуміло, що ще в зародковій формі».

На нашу думку, сюжетно-рольові та дидактичні ігри – найефективніші ігри з точки зору розвитку творчих здібностей у молодших школярів.

Розглянемо ці ігри докладніше.

Сюжетно-рольова гра задовольняє вікові потреби молодших школярів та є помічником у оволодінні навичками та знаннями. Завдяки цій грі, школяр розвивається морально та розумово, а головне – відбувається становлення особистості.

Дослідники вважають сюжетно-рольову гру творчою діяльністю. У ній діти відтворюють усе, що вони бачать навколо. Сам факт прийняття на себе ролі та вміння діяти в уявній ситуації є акт творчості: дитина творить, створюючи задум, розгортаючи сюжет гри [6].

Імпровізація має значення у сюжетно-рольовій грі. Саме імпровізація ріднить її з творчістю. Сюжетно-рольова гра сприятливо діє на розвиток творчої активності та уяви молодших школярів.

У сюжетно-рольовій грі «успішно розвиваються особистість дитини, її інтелект, воля, уява та товариськість, але найголовніше, ця діяльність породжує прагнення до самореалізації, самовираження. З іншого боку, гра є надійним діагностичним засобом психічного розвитку дітей» [37].

Щоб зрозуміти гру як розвиток творчих здібностей молодшого школяра, потрібно розібрати її структуру.

Компонентами вмісту гри називають саму дію гри, представлену ситуацію, роль і сюжет. Їх характеризує функціональна взаємообумовленість, яка виступає у взаємодії та взаємозв'язку.

Ігрова дія нерозривно пов'язана з уявною ситуацією. Сама ігрова дія з'являється не з уявної ситуації, а, навпаки, уявна ситуація створюється

розбіжністю гри з операціями практичної діяльності. Дії з ними і предмети у грі знаходять важливу «особистісну суть», оскільки дитина намагається спиратися на старі емоції, на вміння оперувати знаннями з реальності про пряме призначення речей. Представляючи ситуацію, дитина перетворює її на гру. Молодший шкільний вік сприяє тому, що ігрові дії починають скорочуватися та узагальнюватися, відбувається зниження значення матеріальної опори, а це сприяє перенесенню їх у нові ситуації та на нові предмети.

Сюжет гри є відтворення в ній логіки подій із реального життя. Оскільки визначена дійсність багатоманітна, то й сюжети гри дуже перемінні і різні. Вибір сюжету, його зміст напряду залежать від переважного мотиву діяльності.

Інший провідний компонент гри – це роль, яка є позицією учасника гри, коли він ототожнює себе або іншого «гравця» з яким-небудь героєм. Основним мотивом виникнення гри є поняття та виконання ролі.

У грі роль виступає як специфічна форма прояву творчої здатності уяви. Об'єднання ролі та уяви відбувається в результаті прагнення до адекватного здійснення, свій досвід, почуття та емоції від цього досвіду, завдяки зовнішнім вказівкам до атрибутики та комунікацій, дитина відбиває на своїй рольовій поведінці. У ролі можна виявити властиві дитині уяву, універсальність (уміння відтворити роль будь-якому матеріалі); вміння синтезувати (вміння самому емоційно забарвлювати свою роль, не суперечивши при цьому заданій «смысловій» логіці поведінки «свого» героя); поліфункціональність (уміння домислювати та розвивати роль, виявляючи при комунікативність по відношенню до інших учасників гри) [18].

Якщо розглянути внутрішню будову гри, можна сказати, що вона є типом діяльності, який втілює у собі творче ставлення до навколишньої дійсності через розбіжність реального ігрового дії, це допомагає створити новий, уявний сенс. Учасника гри притягають умови уявної ситуації, що розковує мислення, відкриваючи простір вільної творчої діяльності.

Креативність у грі молодшого школяра може виражатися в умінні будувати задум, його реалізовувати, комбінувати свої знання та уявлення, в

умінні щиро передавати свої думки та почуття, в умінні створювати образ, продумувати та втілювати його ролі та ін. Школяр у придуманій ситуації намагається сприймати предмет чи реальні обставини, сенс ситуації, що склалася, її значення. Таким чином, виникає нова якість ставлення молодшого школяра до світу.

Сюжетно-рольової гри розвивають творчі здібності молодшого школяра, насамперед, завдяки специфіці її змісту (по-перше, ролі), та необхідної свободи, самостійності та самодіяльності учня при освоєнні цих компонентів. Це внутрішні фактори, а зовнішнім фактором, що розвиває, є можливий вплив дорослого, що регламентує гру в педагогічних цілях.

У своїх роботах дослідники вказують на те, що така робота педагога розглядається як «позаігрова», вона може відбуватися перед грою або разом із нею. Педагог доносить до учня знання про навколишню дійсність і формує у нього здатність шукати взаємозв'язок між різними уявленнями та узагальнювати їх, нерідко пропонуючи як зразок власні дії.

Діяльність педагога поза грою має характер безперервності, тобто спостерігається «до», «під час» і «після» ігрової діяльності, і саме ця вимога сприяє педагогічній ефективності [7].

Основними специфічними методами педагогічного керівництва творчою сюжетно-рольовою грою є:

- метод діалогічного спілкування;
- метод полілогічного спілкування, що передбачає діалог з кількома учасниками гри одночасно (під час багатогалузевої сюжетної побудови) та виховує поліфонічне слухове сприйняття;
- створення проблемних ситуацій, що дозволяють стимулювати творчі прояви молодших школярів у пошуку вирішення завдання [39].

Завдання педагога в процесі сюжетно-рольової гри звертати увагу на мовну організацію гри, яка включає: мовленнєвий зміст (це мовленнєвий зразок дорослого), активізація мовлення молодших школярів і словника, зразок діалогічного мовлення, контроль за мовленням учнів.

Щоб розвивати творчі здібності у грі, треба давати молодшому школяру можливість повністю проявляти у ній ініціативу. Дорослий може бути наставником гри, але тільки побічно, щоб ініціатива та свобода вибору учня не руйнувалися.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження з метою розвитку творчих здібностей молодших школярів віддають перевагу організації демократичного стилю навчання. Це має велике практичне значення. Багато авторів, порушуючи це питання, констатують, що у закладі початкової освіти гру або пускають на самоплив, або неприпустимо регламентують.

Таким чином, сюжетно-рольова гра є типом діяльності молодшого школяра, що втілює у собі творче ставлення до навколишньої дійсності через відмінності ігрової та реальної дії, що породжує новий, уявний зміст. Умови уявної ситуації приваблюють школяра, розвивають його мислення, допомагають вивільнитися творчій діяльності. «Творчий характер сюжетно-рольової гри визначається наявністю в ній задуму, реалізація якого пов'язана з активною роботою уяви, з розвитком у молодшого школяра здатності відображати свої враження про навколишній світ. При розіграванні ролі творчість школяра набуває характеру перетворення» [38].

Дидактична гра ефективно активізує пізнавальну діяльність школярів.

Дидактичні ігри – це специфічна та змістовна діяльність. Цей тип гри має розроблений матеріал, мету і чіткі правила, тобто дидактичні ігри використовуються у навчальному процесі (в той час сюжетно-рольові ігри мають спонтанний характер). Дидактична гра спрямована на отримання конкретного результату. Мета дидактичної гри складається з двох аспектів:

- пізнавального, тобто те, чого повинен навчитися учасник гри;
- виховний, тобто ті засоби співробітництва, стилі спілкування та відношення з іншими людьми, які має засвоїти учасник гри.

Мету дидактичної гри спрямовано на розвиток певних психічних процесів і здібностей, а саме: розвиток співчуття, ввічливості, чуйності. Ігровий задум є ігровою ситуацією, в яку вводиться учасник, і яку він розуміє як свою.

У всіх ситуаціях задум гри здійснюється в процесі ігрових дій, які надаються гравцю, щоб гра відбулася.

У дидактичних пізнавальних іграх на перший план виходить присутність знань, різноманітних навчальних навичок. Сутність таких ігор полягає в активному вирішенні встановлених у пізнавальній формі пізнавальних завдань. «Засвоюючи в дидактичній грі вивчений матеріал, діти навчаються спостерігати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, виявляти ініціативу та винахідливість, а головне – розвивати комунікативну активність» [25]. Виникають суттєві відмінності між дидактичними іграми та різними ігровими прийомами, які використовуються в процесі навчання та виховання дітей. Проте, багато педагогів визначають ділову гру лише як розважальний і організуючий момент заняття, що дозволяє зняти розумову напругу [30]. Дана думка докорінно невірна, оскільки в такому випадку гра не входить, безпосередньо, в заняття, а знаходиться поверхово щодо процесу навчання.

Дидактичні ігри у процесі навчання допомагають одним учням засвоїти матеріал, що вивчається на рівні предметних дій, другим – на рівні знань, третім – на рівні логічних висновків. Тому виникає необхідність використання нетрадиційних, особисто-орієнтованих методів навчання.

Існують різні типи дидактичних ігор, що дозволяють краще засвоювати пройдений матеріал. Розглянемо їхню класифікацію [46].

За видами дидактичні ігри бувають:

- за навчальним змістом;
- з пізнавальної діяльності;
- за ігровими вимогами та правилами;
- з організації та взаємовідносин учнів;
- за роллю вчителя.

Можна виділити наступні типи дидактичних ігор:

- ігри-подорожі: ці ігри посилюють уяву молодших школярів, допомагають звертати їхню увагу на те, що знаходиться поруч (покращують спостережливість, допомагають долати труднощі);

- ігри-припущення «що було б...»: такі ігри створюють певну ситуацію, яка потребує визначення подальшої дії та допомагає активізувати розумові процеси молодших школярів;

- ігри-загадки: дані ігри дозволяють перевірити знання, оригінальність та винахідливість школярів та розвивають здатність розбирати, підсумовувати, зіставляти та робити висновки;

- ігри-бесіди: такі ігри безпосередньо будуються на спілкуванні. Ігри-бесіди активізують емоційну та розумову діяльність, виховують уміння слухати інших, відповідати на різні питання та доповнювати відповіді співрозмовників. На думку Т. Молнар та О. Устай «цінність гри-бесіди полягає в тому, що вона вимагає активізації емоційно-розумових процесів: єдність слова, дії, думки й уявлення учасників» [35].

Таким чином, дидактичні ігри – це розділ навчально-виховного процесу з встановленими правилами, які спеціально задаються педагогікою з метою навчання та виховання молодших школярів. Вони розширюють завдання навчання, виконують виховні та розвиваючі функції, формують універсальні навчальні дії учнів [24].

Проаналізувавши у цьому параграфі психолого-педагогічну літературу, присвячену питанням розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами ігрової діяльності, можна зробити такі висновки: сучасна вітчизняна психолого-педагогічна література розглядає ігрову діяльність як один з ефективних засобів розвитку творчих здібностей молодших школярів. Гра дозволяє молодшому школяру реалізувати його творче мислення, виявити творчу здатність уяви. Проте для того, щоб розвинути творчі здібності дитини молодшого шкільного віку в грі, необхідні зовнішні фактори, що стимулюють розвиток, а також певна позиція дорослого, який стане гарантом свободи, самостійності та самодіяльності учня.

Творчий потенціал гри, її різнобічний вплив на розвиток молодшого школяра важко переоцінити. Вчителі початкових класів мають більше можливостей навчити дітей багатьох ігор, прищепити до них любов,

забезпечити, щоб ігри міцно увійшли до життя молодших школярів.

Отже, аналіз поняття «гра», обґрунтування класифікаційних характеристик та вимог до гри дають право стверджувати, що сюжетно-рольова та дидактична гра – це досить багатогранний метод навчання, насичений різними навчальними компонентами. Виконання вимог до кожного компонента дозволить педагогу не лише грамотно організувати навчально-виховний процес, а й розвинути творчі здібності молодших школярів.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Методика й організація проведення експериментального дослідження

Вивчивши теоретичні питання розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами ігрової діяльності, ми перейшли до експериментальної роботи.

Завдання експериментальної роботи:

1. Визначити критерії та показники розвитку творчих здібностей молодших школярів.
2. Виявити рівень розвитку творчих здібностей молодших школярів.
3. Розробити комплекс ігор з розвитку творчих здібностей молодших школярів.
4. Скласти методичні рекомендації з розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами гри.

У експериментальній роботі брали участь 12 молодших школярів віком 6-7 років.

Виходячи з того, що під творчими здібностями особистості можна розуміти сукупність її індивідуальних особливостей, що визначають можливість успішного здійснення особистістю конкретного виду творчої діяльності та зумовлюють рівень її результативності критеріями розвитку творчих здібностей молодших школярів можна виділити: продуктивність, гнучкість, оригінальність та розробленість.

- продуктивність мислення – здатність виробляти максимальну кількість ідей у відповідь на проблемну ситуацію. Наприклад, завдання на те, щоб

намалювати якнайбільше сюжетів на одну тему, прикрасити по-різному вітрила однакових яхт, домалювати кола так, щоб вийшло зображення (чим більше ідей здатний виробити молодший школяр, тим вища продуктивність його мислення).

- оригінальність мислення – здатність висувати, несподівані та нестандартні ідеї. Більшість фахівців у галузі психології творчості вважають цю характеристику основним індикатором творчих здібностей. Усі представлені завдання орієнтують молодших школярів на прояв оригінальності мислення.

- гнучкість мислення – здатність з легкістю знаходити декілька засобів рішення, встановлювати незвичайні асоціативні зв'язки, переходити від одного підходу у вирішенні проблеми до інших, які часто помітно відрізняються від колишнього.

- розробленість ідеї – здатність проявляється у деталізації виконаного творчого завдання, ступеня глибини проникнення у вирішувану проблему. Ця якість зазвичай свідчить про високий рівень загального розвитку молодшого школяра.

Дані критерії ми вибрали на підставі того, що молодші школярі з розвиненими творчими здібностями працюють продуктивніше, вони вважають за краще змінювати щось, не дотримуючись конкретного варіанта розвитку подій. Їхнє мислення не фіксоване, а рухоме. Уява та оригінальність є основою творчості, навколо якої задіяні інші психічні процеси.

На основі виділених критеріїв та показників було визначено рівні творчих здібностей молодших школярів.

Низький рівень: молодший школяр не проявляє інтересу до творчості, не відчуває почуття радості відкриття, у учня відсутні навички самостійного вирішення проблем, відсутня гнучкість мислення та уяви, не проявляється інтерес до демонстрації результатів діяльності, школяр застосовує стандартні варіанти виходів із ситуації.

Середній рівень: учень відчуває потребу у отриманні нових знань, засобів діяльності, самостійно вилучає знання зі своєї діяльності та розширює межі їх

застосування та розв'язання нестандартних завдань.

Високий рівень: школяр виявляє стійкий пізнавальний інтерес, проявляє оригінальне і гнучке мислення, має багату уяву, здатний до створення нових ідей, легко і швидко перемикається з однієї ідеї на іншу, здатний знаходити нестандартні рішення, присутня висока мотивація при вирішенні творчих завдань.

Рівень показників розвиненості творчих здібностей у дітей молодшого шкільного віку визначається сумою набраних балів у процесі проведення та виконання діагностичних завдань.

Відповідно до показників розвиненості творчих здібностей у молодших школярів підібрано та застосовано наступні діагностичні методики:

1. Методика «Завершення незакінчених фігур» на тему «Моє місто» (адаптований тест за методикою Е. Торренса).

Інструкція: школяру пропонується домалювати вихідні незакінчені фігури на задану тему. Десять різних незавершених фігур нав'язують стійкі образи, але під час виконання завдання учень орієнтується на створення незвичайних, оригінальних зображень. Кожному закінченому малюнку дитина дає назву.

Критерії оцінювання:

1 бал – низький рівень. Використання елемента, включення його в просту форму.

2 бали – середній рівень. Використання додаткових елементів у створенні сюжету, цікава назва.

3 бали – високий рівень. 3 елементів створено окремі малюнки на запропоновану тему, що входять до комбінованого сюжету, оригінальна назва малюнка.

2. Методика «Створення зображення на основі стимульного матеріалу» (адаптований тест за методикою Е. Торренса).

Інструкція: молодшому школяру пропонується домалювати на основі шести пар ліній якнайбільше предметів або сюжетних картинок та вигадати до

них назву. Лінії повинні становити основну частину картини. Можна малювати між лініями, над лініями, навколо ліній. Розробленість ідеї характеризує здатність найкращим способом втілити задум.

Критерії оцінювання:

1 бал – низький рівень. Не розробляє детально вигадані ідеї.

2 бали – середній рівень. Здійснює спроби детальної розробки придуманої ідеї.

3 бали – високий рівень. Детально розробляє вигадані ідеї.

3. Тест «Кола» (адаптований за методикою Л. Столяренко).

Інструкція: учню пропонується бланк із колами та дається завдання намалювати якомога більше предметів чи явищ, використовуючи кола як основу. Малювати можна як поза, так і всередині кола, використовувати одно, два та більше кіл для одного малюнка.

Для обробки результатів тесту використовуються три ознаки: розвиненість асоціативного мислення, оригінальність і гнучкість, швидкість. Це є показником гнучкості асоціативного мислення.

Проведений аналіз дозволяє розділити всі оригінальні малюнки на кілька груп:

1) за ступенем самостійності: репродуктивні, що зображають асоціації відомими, існуючими образами; конструктивно-творчі, що зображають асоціації незвичайними чи неіснуючими образами;

2) за ступенем цілісності: конкретні чіткі малюнки асоціацій, що зображають предмети; зоровий ряд узагальнюючих уявлень та образів; що служить абстрактним символом;

3) за рівнем емоційного забарвлення: нейтральні асоціації; емоційно забарвлені малюнки, гумористичні.

Ці дані визначають уміння висувати асоціації, що мають відмінність від явних, відомих, загальноприйнятих, очевидних або твердо встановлених.

Оригінальність засобів рішень має на увазі здатність уникати простих, популярних та нецікавих відповідей.

Критерії оцінювання:

1 бал – низький рівень. Молодший школяр створює 1-4 образи, не промальовує деталі.

2 бали – середній рівень. Учень пропонує формальне рішення. Створює 5-7 оригінальних образів. Рішення оригінальні лише у чомусь одному: деталях, кольорі, формі.

3 бали – високий рівень. Школяр пропонує нестандартні рішення: поєднує, перетворює, модифікує, створює 8-10 оригінальних образів, промальовує деталі.

4. Методика «Діагностика рівня гнучкості мислення» (Д. Богоявленський).

Мета: здатність швидко і легко знаходити нові рішення, що проявляється у вмінні знаходити альтернативні стратегії вирішення проблем.

Інструкція. Перед початком виконання завдання необхідно створити сприятливі умови, емоційну рівновагу, сконцентрованість на виконанні завдання. Молодші школяри мають бути спокійними, без емоційних потрясінь. Якщо завдання виконується у школі, то бажано на перерві запропонувати зайнятися спокійними іграми або просто спілкуванням. Заздалегідь провітрити приміщення. Потім запропонувати учням за 25 хвилин намалювати на аркуші паперу таку незвичайну картинку, яку ніхто інший не вигадас. Не можна перестрибувати безладно з одного квадрата в інший, необхідно працювати в квадратах по порядку. Потрібно створити картинку використовуючи лінію та фігуру всередині квадрата як складову. Малювати можна у будь-якій частині квадрата, залежно від задуму. Можна використовувати різні кольори, щоб картинка виглядала жвавішою та цікавішою. Коли робота у квадратах буде закінчена, потрібно дати назву.

Спочатку необхідно оцінити загальну кількість виконаних малюнків. Можливо отримати максимально 12 балів (1 бал за кожен малюнок); потім за показником гнучкість мислення – кількість змін категорій, рахуючи від першої картинки. Можливо максимально 11 балів (1 бал за кожну зміну категорії);

оригінальність – де виконується малюнок: поза стимульною фігурою – 1 бал; усередині стимульної фігури – 2 бали; усередині та зовні стимульної фігури – 3 бали.

Критерії оцінювання:

1 бал – низький рівень. Образ не сприйнятий, якість виконаної роботи низька, перетворення були поза стимульною фігурою. Результативність низька.

2 бали – середній рівень. Перетворення малюнків було лише всередині стимульної фігури, в той же час загальна кількість перетворених малюнків велика.

3 бали – високий рівень. Загальна кількість перетворених малюнків та кількість змін поза та всередині стимульної фігури велика.

Після проведення методик та обробки результатів визначався загальний рівень розвитку творчих здібностей молодших школярів. Для цього отримані бали за всіма методиками сумувалися. Максимально молодший школяр міг отримати 12 балів, а мінімально 4 бали. Рівні розвитку творчих здібностей визначалися наступним чином: 10-12 балів – високий рівень, 7-9 балів – середній рівень; 4-6 балів низький рівень.

Після з'ясування рівня розвитку творчих здібностей молодших школярів було розроблено комплекс ігор, що має сприяти розвитку творчих здібностей молодших школярів та надано методичні рекомендації з розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами ігрової діяльності.

2.2. Визначення рівня розвитку творчих здібностей молодших школярів

Перейдемо до аналізу отриманих результатів.

1. Методика «Завершення незакінчених фігур» на тему «Моє місто» (адаптований тест за методикою Е. Торренса).

Проаналізувавши отримані результати встановлено, що високий рівень

(3 бали) виявлено у 3 молодших школярів (25,0%), ці учні домалювали всі десять стимульних фігур, а самі фігури були виконані неординарно, малюнки різноманітні (наприклад: будинок, дерево, автомобіль, крамниця та ін.), у роботі застосовувалися різні засоби. Середній рівень (2 бали) – у 5 школярів (41,7%), ці школярі недостатньо продуктивно виконали завдання, фігури були об'єднані загальною тематикою, а при виконанні малюнків учні застосовували один із видів матеріалів, наприклад лише кольорові олівці. Низький рівень встановлено у 4 учнів (33,3%), цим школярам не вдалося закінчити всі стимульні фігури, не всі були перетворені, тематично багато малюнків повторювалися, наприклад вікна чи будинки, повторювалися у кількох стимульних фігурах. У колірному рішенні теж не спостерігалось оригінальності, багато хто малював одним олівцем.

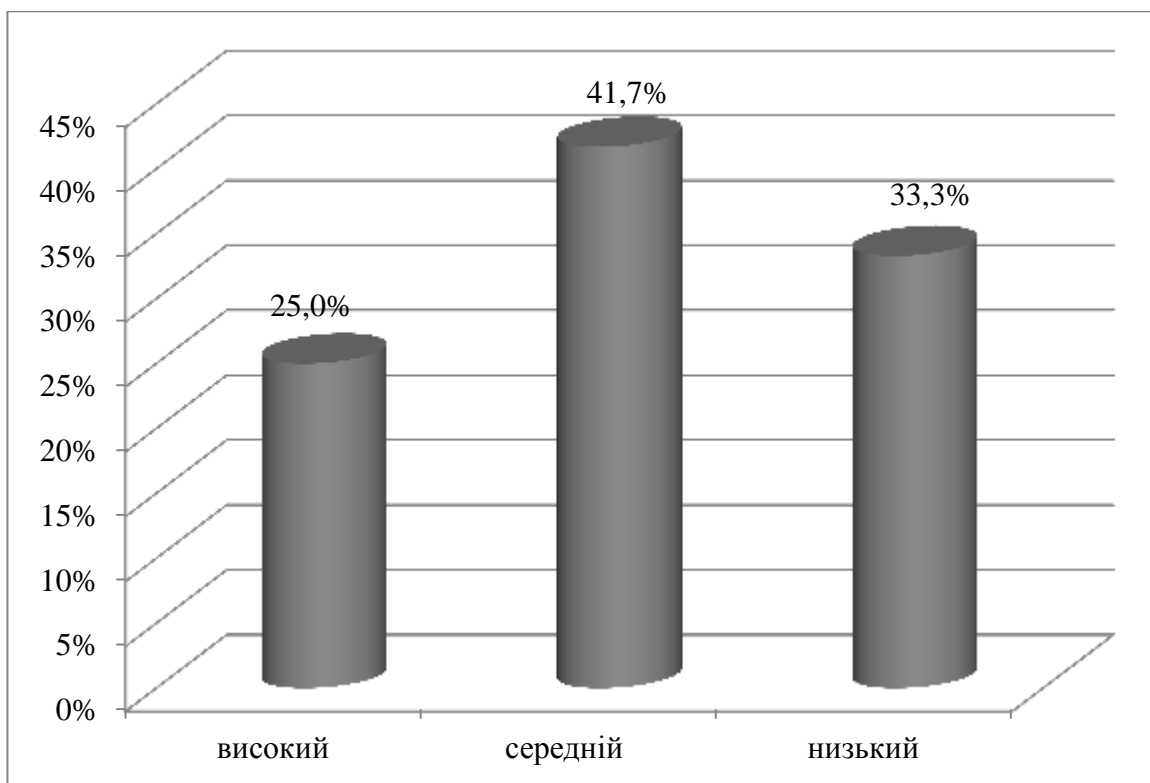


Рисунок 2.1. Результати за методикою «Завершення незакінчених фігур»

Зазначимо, що при виконанні цього завдання учні вагалися у визначенні засобів виразності, але цілісно сприймали сюжет. Декілька школярів не могли вигадати образи, щоб закінчити стимульні фігури. Учні, які показали високий результат, добре справлялися із завданнями, застосовували нестандартні ідеї та

образи вийшли різноманітні.

2. Методика «Створення зображення на основі стимульного матеріалу» (адаптований тест за методикою Е. Торренса).

Аналіз отриманих результатів показав, що високий рівень мають у 2 молодших школяра (16,7%), ці учні легко беруться за виконання завдання, а отримані зображення оригінальні та не схожі на загальноприйняті. Вигадані назви до зображень незвичайні, незнайомі, нові. Середній рівень виявився у 6 учнів (50,0%), ці школярі досить легко бралися за роботу, але зображення вийшли недостатньо оригінальними і більш відомі і пересічні. Вигадані назви зображень теж були більш простими, не відрізнялися незвичайністю. Низький рівень мають 4 учня (33,3%). Ці молодші школярі не володіють нетрадиційними техніками малювання, застосовують прості лінії, розміри у зображеннях не пропорційні. Зображення прості, загальноприйняті та не відрізняються оригінальністю. Придумані назви теж прості, а деякі залишилися без назви.

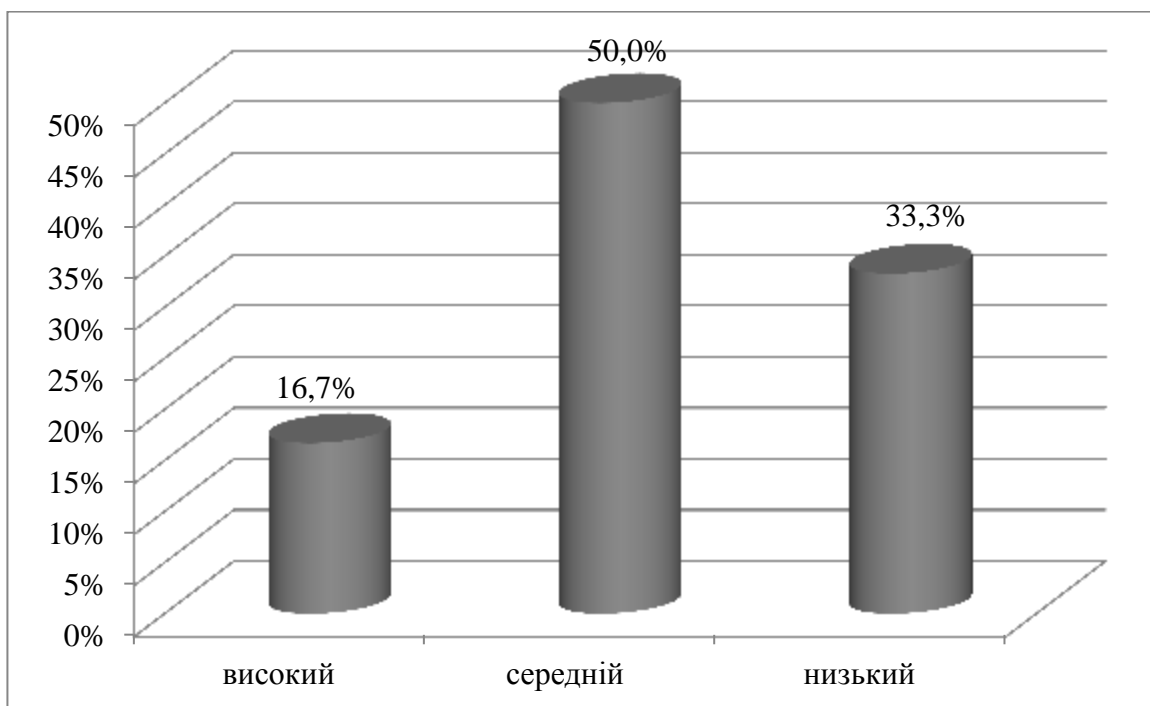


Рисунок 2.2. Результати за методикою «Створення зображення на основі стимульного матеріалу»

При виконанні цього завдання більшості молодших школярів спочатку

було важко вгадати фігуру або картинку, оригінально і нестандартно домалювати елементи. Майже всі учні підібрали назву до зображень, але у багатьох з них назви не були оригінальними. Троє школярів виконали роботу застосовуючи лише прості лінії.

3. Тест «Кола» (адаптований за методикою Л. Столяренко).

На основі аналізу результатів за цією методикою можна зробити висновок, що високий рівень виявлено у 4 школярів (33,3%), ці учні досить багато вгадали малюнків за різними сюжетами, причому більшість малюнків відрізнялися тематично. Середній рівень встановлено у 5 учнів (41,7%), придумані малюнки були схожі за темами. Низький рівень визначено у 3 молодших школярів (25,0%). Ці учні проявили себе недостатньо, придумали мало малюнків схожих за сюжетами.

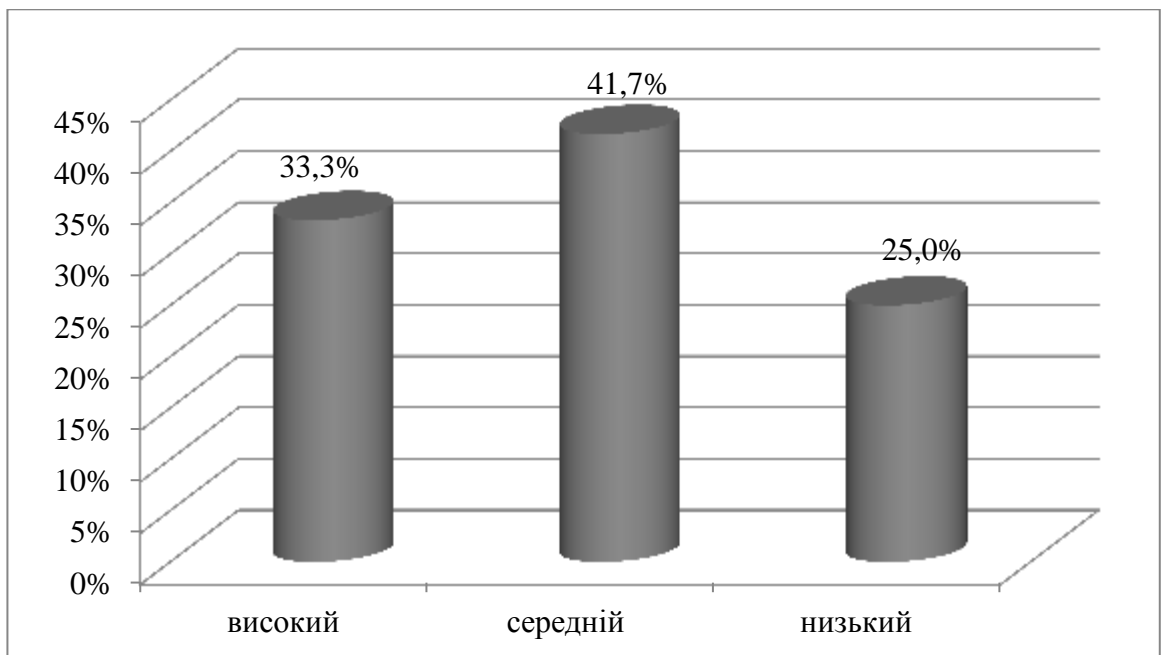


Рисунок 2.3. Результати за тестом «Кола»

Вивчивши отримані дані, що виражають конкретні малюнки, які, в цілому, характеризують різноманітність асоціативних ланцюжків і образів пам'яті, сформованості вміння швидко активувати в короточасній пам'яті образи предметів, що нечасто зустрічаються, і явищ. Малюнки на основі асоціативного мислення показують складніші образи відображення дійсності. Конструктивні (творчі) малюнки є результатом роботи асоціації. Дані малюнки

можна вважати проявом унікальності асоціативних ланцюжків, як якості мисленнєвої діяльності індивіда, творчої активності в процесі виконання завдання.

4. Методика «Діагностика рівня гнучкості мислення» (Д. Богоявленський).

Таким чином, високу здатність до гнучкості мислення виявили 3 учні (25,0%), вони виконали найбільшу кількість перетворених малюнків, а також змін у стимульних фігурах. Середній рівень встановлено у 6 молодших школярів (50,0%), вони виконали перетворення лише всередині стимульних фігур, а загальна кількість перетворених малюнків недостатньо висока. Низький рівень виявлено у 3 учнів (25,0%), у цих молодших школярів перетворення картинок неоригінальне, дуже мало перетворень. Вибір прийомів примітивний, що не відрізняються різноманітністю. Також учні постійно зверталися до вчителя за допомогою.

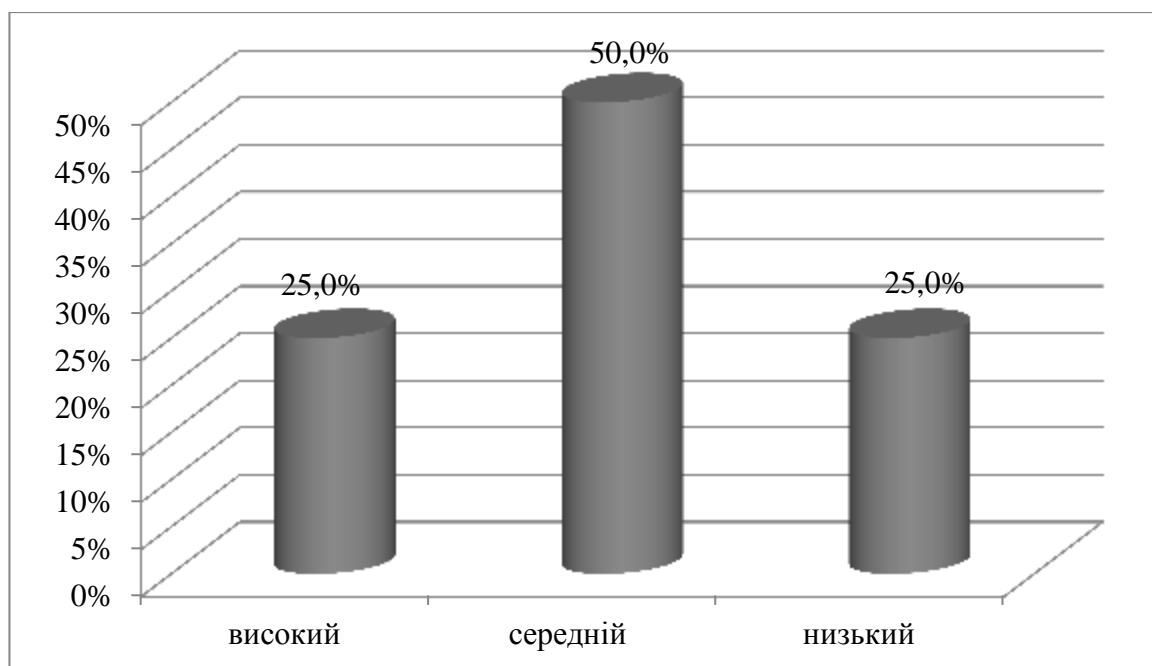


Рисунок 2.4. Результати за методикою «Діагностика рівня гнучкості мислення»

Результати отримані за всіма чотирма проведеними методиками, для зручності, було внесено до таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Результати за проведеними методиками

Методики	Рівні	Високий (3 бали)	Середній (2 бали)	Низький (1 бал)
Завершення незакінчених фігур		25,0%	41,7%	33,3%
Створення зображення на основі стимульного матеріалу		16,7%	50,0%	33,3%
Кола		33,3%	41,7%	25,0%
Діагностика рівня гнучкості мислення		25,0%	50,0%	25,0%

Наступним кроком було визначення загального рівня розвитку творчих здібностей молодших школярів.

З метою узагальнення даних за всіма запропонованими методиками та аналізу підсумкового рівня розвитку творчих здібностей у молодших школярів було проведено підсумовування балів та ранжування результатів учнів за наступними межами оцінки: 10-12 балів – високий рівень, 7-9 балів – середній рівень; 3-6 балів – низький рівень.

Після підсумовування балів за кожну методику було отримано наступний результат, відображений на рисунку 2.5.

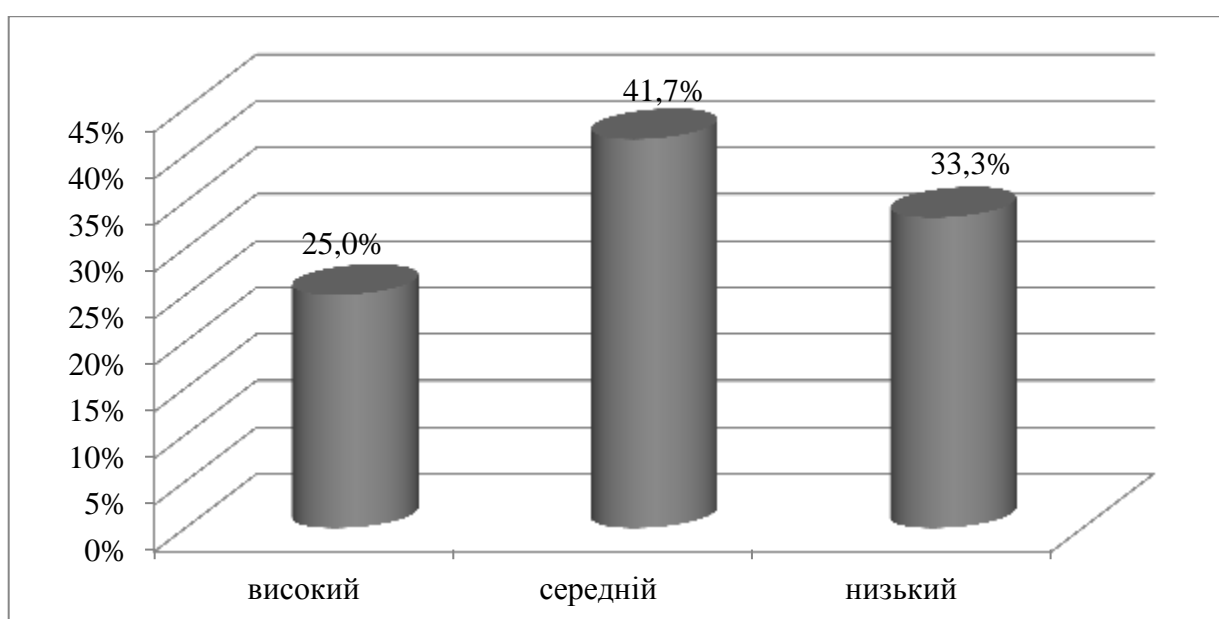


Рисунок 2.5. Рівні розвитку творчих здібностей молодших школярів

До високого рівня розвитку творчих здібностей були віднесені молодші школярі, які отримали максимальні бали в сумі за всіма методики. Такі учні запропонували оригінальні, детально розроблені, відмінні від інших ідеї, не лише у малюнках та назвах до них, а й у вигадуванні сюжету. Вони міркували про те, з чим не зустрічалися у повсякденному житті, вигадували оригінальні назви. До такого рівня було віднесено лише 3 учня (25%).

До середнього рівня були віднесені ті молодші школярі, які хоча і вигадати оригінальну ідею, але з недостатнім опрацюванням, запозиченням деяких деталей з уже побаченого малюнка інших учнів або з почутого раніше оповідання. До середнього рівня було віднесено 5 досліджуваних учнів (41,7%).

Низький рівень розвитку творчих здібностей встановлено у тих молодших школярів, які виявляли пасивність у будь-якій творчій діяльності. У малюнках їм було складно придумати щось своє, оригінальне, вони можуть доповнити відомий сюжет чи шаблон малюнка деякими своїми новими елементами. Найчастіше вони просто повторювали те, що малювали їхні однокласники. Вони не роздумували над сюжетом або назвою малюнка, часто завершували його у простий спосіб: наприклад, замикали фігуру лінією. До низького рівня було віднесено 4 молодших школяра (33,3%).

Отже, результати діагностування показали:

- за показником оригінальність мислення – більшість молодших школярів відчувала утруднення у виконанні завдань, у яких вимагалось придумати нові, оригінальні малюнки, несхожі на загальноприйняті. Завдання приймали пасивно, а мислили інертно.

- за показником гнучкість мислення – школярі розуміли суть завдання, але багато хто не міг швидко включитися в роботу, придумати образи, декілька учнів бачили альтернативні шляхи вирішення проблеми і вибирали найбільш вдалий з них, виявляли незалежність, варіативність пошуку вирішення проблеми.

- за показником продуктивність мислення – більшість учнів зазнавали труднощів у переході від однієї ідеї до іншої. Творчий продукт мав

незавершений вигляд. Інші школярі у творчому продукті мали завершений вигляд, але мало малюнків виконали. Лише троє учнів вигадали максимальну кількість малюнків, які відрізнялися оригінальністю.

- за показником розробленість ідеї – образи у більшій частині учнів цікаві, але не опрацьовані. Лише у чотирьох школярів образи були незвичайними.

Таким чином, можна стверджувати, що у молодших школярів переважає недостатньо високий рівень розвиненості творчих здібностей. У більшості досліджуваних школярів рівень розвитку творчих здібностей відповідає низькому чи середньому рівням.

Підсумовуючи, слід зазначити, що отримані дані після обробки результатів діагностичних завдань підтвердили актуальність поставленої проблеми та були враховані під час розробки комплексу завдань з ігрової діяльності, спрямованих на розвиток творчих здібностей у молодших школярів.

2.3. Розробка комплексу ігрових занять з розвитку творчих здібностей молодших школярів

Як зазначають М. Слюсаренко, «педагогічна та методична література майже не містить ігор, які спрямовані, передусім, на розвиток творчих здібностей учнів. У практиці як початкової так і загальноосвітньої школи використовують ігри, спрямовані на активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, підвищення інтересу до навчання, розвиток інтелектуальних здібностей, накопичення досвіду та профорієнтацію школярів» [45].

У педагогічному процесі, орієнтованому на художньо-естетичне виховання та творчий розвиток особистості, ігровий підхід не тільки відповідає віковим характеристикам молодших школярів, а й формує їх творчі здібності.

Система ігор будується з урахуванням комплексу прийомів, стимулюючих дитячу творчість.

Проведення ігор на заняттях дозволяє включити в активну роботу як добре підготовлених учнів, так і тих, хто слабо знає матеріал.

Як було вище сказано, найбільш ефективними у розвитку творчих здібностей молодших школярів є сюжетно-рольові та дидактичні ігри. Тому нами було проведено роботу, в ході якої було розроблено комплекс занять на основі цих ігор та ігор-задань.

Вважаємо, що комплекс занять має бути спрямований на виконання наступних завдань:

1. Розвинути швидкість творчого мислення школярів, тобто розвинути вміння придумати та запропонувати багато нових оригінальних задумів та сюжетів ігор, а також вміння підготувати все необхідне для гри (реквізити, атрибути).

2. Розвинути гнучкість творчого мислення молодших школярів, тобто розвинути вміння знаходити різні рішення, узгоджуючи рольові дії з іншими школярами, вміння підбирати рольові дії, які відповідають характеру героя.

3. Розвинути оригінальність творчого мислення учнів, тобто розвинути вміння під час створення образу, використовувати відповідні словесні та інтонаційні засоби, оригінальні жести, пози, рухи.

4. Розвинути творчу уяву, тобто розвинути вміння створювати нові образи та ідеї.

Дидактичні та сюжетно-рольова ігри мають свої певні умови організації та проведення. Вони були враховані нами, коли ми розробляли комплекс занять.

При розробці комплексу ігрових занять ми спиралися на такі основні засади:

1. Принцип специфічності даної діяльності, що поєднує художній (підготовлений, осмислено пережитий) та ігровий (вільний, мимовільний) компоненти.

2. Принцип комплексності, який передбачає взаємозв'язок ігрової діяльності з різними формами образотворчої діяльності молодшого школяра та

різноманітними видами мистецтва.

3. Принцип імпровізаційності, який передбачає вільну атмосферу, прагнення до оригінальності та самовираження, заохочення ініціативи та наявність у молодшого школяра власної точки зору.

4. Принцип інтегративності, основу якого становить цілеспрямована робота з розвитку ігрової діяльності, включена до цілісного педагогічного процесу [29].

За результатами дослідної роботи було визначено основні напрямки змісту та організації ігор.

Основні форми роботи, які проводяться з молодшими школярами:

1. Діяльність, спеціально організована.
2. Нерегламентована діяльність за бажанням школярів.

На проведення першої форми роботи педагога з молодшими школярами виділяється один день на тиждень.

Нерегламентована діяльність може здійснюватися школярами щодня у процесі їхньої самостійної діяльності.

Тут величезну роль грає творчість школяра з дорослим. Це допомагає надавати дитині не тільки допомогу, а й спонукати до діяльності, а також розвивати уяву, яка набуває особливої активності у спільній з дорослим діяльності. Спочатку молодший школяр дивиться, як треба робити роботу, варіанти створення нового образу, тільки потім діє спільно, а потім сам. Тут важливо використовувати минулий досвід школяра за допомогою питань, наочних засобів, опорних слів. Педагогу необхідно цим процесом управляти [36].

Заняття було розбито на блоки. Кожен блок має свою спрямованість та відповідає певному етапу навчання. Було виділено чотири етапи навчання і, відповідно, чотири блоки ігор.

На ігрових заняттях треба намагатися сформувати та розвинути у школярів прийоми творчої гри. Проводиться робота, яка допомагає розвинути задуму, скласти план реалізації, виділити головне, створити образ чи образну

ситуацію, проаналізувати результати. Щоб створити позитивний емоційний стан у молодших школярів треба намагатися забезпечити кожному ситуацію успіху. Для цього в процесі гри учням надаються різні види допомоги, враховуючи при цьому індивідуальні можливості та особливості кожного школяра.

Розробляючи кожен блок занять, ми враховували цілеспрямоване поетапне навчання, яке є основною умовою формування творчого мислення та творчої уяви.

Розглянемо етапи навчання.

Перший етап (перший блок).

Метою цього етапу є створення в групі доброзичливої атмосфери, комфорту, відкритості та взаєморозуміння, психологічної захищеності та самореалізації.

На цьому етапі головну роль грають ігри, які дають можливість звикнути до колективних вимог, до товаришів по заняттях.

Завдання, які вирішуються у процесі ігор: розвивати уяву, товариськість; підтримувати радісний настрій та впевнену поведінку.

Приклади ігор з першого блоку: «Осінь», «Збери врожай», «Що робити?», «Маленькі трудівники», «Історія старої лампи».

Гра «Що робити?»

Уявімо будь-яку проблемну ситуацію з життя. Наприклад, у вас розірвалися кросівки під час прогулянки. Обговоріть вирішення проблеми з учнями.

Таким чином, можна зрозуміти, хто з молодших школярів мислить стандартно (віднести до майстерні), а хто інакше творчо (обмотати підошву шнурками). Надалі це дасть можливість зрозуміти, який підхід у відповідність до результатів підходить для кожного школяра.

Гра «Історія старої лампи».

Школярі збираються в колі, вигадують і розповідають один одному, що ж про своє життя може розповісти старий чайник. Це ефективна вправа з

розвитку творчих здібностей. По суті, учні вигадують цілу історію життя від початку до кінця.

У дітей молодшого шкільного віку божевільна фантазія, і вони здатні багато чого вигадувати. У групах учні сміються, весело проводять час і зближуються ще більше.

Другий етап (другий блок).

Метою є розвиток творчої уяви молодших школярів.

На цьому етапі головне місце займають сюжетно-рольові ігри.

Завдання, які вирішуються в ході цієї ігрової діяльності: формувати та розвивати поняття молодших школярів про навколишню дійсність; формувати вміння передавати свої емоції у міміці, жестах, рухах; розвивати вміння керувати мовою та рухами.

Приклади ігор другого блоку: «Місто майстрів», «Перукарня», «Магазин», «Все навпаки», «Космічна подорож», «Весела ферма».

Сюжетно-рольова гра «Весела ферма».

Школярам пропонується уявити велику ферму, на якій живуть різні тварини: собака, кішка, вівці, корови, коні, вутки, гуси та ін. Кожному учню обирається роль якось тварини. Ця тваринка має розповісти у якому місці вона живе (ферма біля річки, у лісі та ін.), хто мешкає поряд з нею, з ким вона товаришує, чим її годують, які у неї господарі та ін.

Третій етап (третій блок).

Метою третього етапу є розвиток гнучкості та оригінальності мислення молодших школярів.

Завдання, які вирішуються на цьому етапі: розвивати вміння будувати різноманітні оригінальні сюжети гри, розвивати у школярів вміння узгоджувати слова і дії персонажа, сприяти мовної активності учнів, виховувати ввічливість, дружні відносини, співчуття друг до друга.

Приклади ігор з третього блоку: «Теремок на новий лад», «Кольорові казки», «Два жадібних ведмежа», «Котик-муркотик», «Ведмідь і лисиця», «Ви прийшли до лісу».

Гра «Ви прийшли до лісу»

Школярам роздаються картки із різними лісовими ситуаціями. За кілька хвилин учні мають написати, що вони зроблять у своїй ситуації. Приклади ситуації:

- на лісовому узліссі ви несподівано зустрічаєте вовка;
- на одній із лісових стежок ви знаходите пташенят, але гнізда, з якого вони випали, поблизу немає;
- почалася гроза, а ви заблукали;
- перед вами велике болото.

Потім усі листочки збираються. Педагог по черзі зачитує ситуації та відповіді школярів. Учні намагаються відгадати ім'я того, хто потрапив у ту чи іншу ситуацію.

Можна розділити молодших школярів на групи та кожній групі дати однакові ситуації за короткий час.

Можна запропонувати одну і ту саму ситуацію всім учням. Потім цікаво порівняти відповіді школярів, оскільки в них дуже яскраво відобразатимуться їхні характери.

Четвертий етап (четвертий блок).

Метою етапу є розвиток уяви, побіжності, гнучкості та оригінальності мислення.

Тут особлива увага приділяється творчим іграм-завданням та дидактичним іграм.

Завдання, що вирішуються в процесі ігор: розвивати взаємини з однолітками та дорослими, почуття колективізму, ініціативи, кмітливості, організованості, розвивати діалогічну та монологічну мову; стимулювати пізнавальну активність школярів, їх вольові зусилля та цілеспрямовану увагу, розвивати естетичне сприйняття, формувати вміння порівнювати зображення, вміння швидко знаходити різноманітні рішення до поставленого завдання.

Приклади ігор четвертого блоку: «Якби ...», «Що спільного?», «Лапки», «Чарівний черевичок», «На що схоже?», «Якщо в лісі біда», «Вгадай, хто це».

Гра «Якщо в лісі біда»

Молодші школярі мають швидко відповісти на запитання. Вчитель диктує питання, а учні одразу мають писати свої відповіді. На кожну відповідь дається не більше трьох-п'яти хвилин. Наприклад:

- якщо всі птахи відлетять із лісу, що станеться з іншими мешканцями?;
- якщо дерева до весни не розпустяться?;
- якщо восени листя не опаде?;
- якщо засохнуть усі лісові струмки?;
- якщо у лісі не буде комах?;
- якщо влітку весь час йтиме дощ?;
- якщо у лісі не буде лісничого?;
- якщо в лісі не буде ягід та грибів?;
- якщо взимку не буде снігу?

Якщо учням важко відповісти на питання швидко, педагог може спочатку продиктувати всі питання, а потім дати час на обдумування.

Це завдання має виконуватись групами. Результати відповідей груп порівнюються. Перемагає група, яка відповіла на запитання швидше та цікавіше.

Щоб зняти емоційну напругу у молодших школярів, можна використати такі методи:

- проблемно-діалогічний метод (метод телефонної розмови);
- метод мозкового штурму;
- метод «гірлянди аналогій».

Щоб розвинути розумову оригінальність у діалозі, використовується метод розмови героїв телефоном. Наприклад: «Здрастуйте, вам дзвонить ветеринар. (Але у нас немає тварин). Невже? Дивно мені дали ваш номер. Мабуть, помилилися. Тоді вибачте. (Нічого страшного.) До побачення...».

Також за допомогою методу телефонної розмови до роботи включаються сором'язливі учні. Якщо замкнений школяр соромиться навіть парного програвання, кращим варіантом у цій ситуації стає «вчитель-учень». Мета

даного методу: розкріпачення школяра, налаштування на позитивне спілкування, підвищення впевненості, знаходження правильного початку та завершення розмови. Ця робота потрібна для вибудовування діалогу в сюжетно-рольових іграх.

Наприклад, педагог пропонує учню поговорити телефоном із бабусею. Закомплексований школяр може відповісти запереченням. Педагог повинен максимально зацікавити його, склавши спільний сценарій (план) розмови. Покрокове відтворення телефонної розмови зніме напругу від невідомого, дозволяючи учню контролювати ситуацію. Коли міні-сценарій складено і школяр згоден з його пунктами, настав час робити дзвінок. У ролі бабусі спочатку має виступити вчитель, потім можна помінятися ролями чи замінити педагога іншим учнем. Розмова телефоном відтворюється за написаним сценарієм, проте дорослий, виходячи зі стану школяра, може вносити коригування в ході гри.

Метод мозкового штурму, мета якого допомогти дітям «розкувати» свідомість та підсвідомість, стимулювати уяву, щоб отримати найбільшу кількість незвичайних, оригінальних ідей. Ця технологія вирішення проблеми ґрунтується на стимулюванні творчої активності, при якій дітям пропонують висловлювати, можливо, більшу кількість варіантів вирішення, у тому числі найфантастичніших. Потім із загальної кількості висловлених ідей відібрати найбільш вдалі відповідно до заданих критеріїв, які можуть бути використані на практиці [57].

Мозковий штурм проводиться в процесі сюжетно-рольової гри під час обговорення будь-якого вчинку, випадку чи події. Наприклад, завдання: До нас несподівано прийшли гості. Але ми не були готові до їхнього приходу. Як бути? Потрібно знайти 10 рішень, наприклад, замовити їжу додому; придумати гостям розвагу, допоки господарями наводиться порядок; відправити гостей додому; не відчиняти двері та ін.

Молодші школярі в процесі обговорення самі коригуватимуть висловлені ідеї, аналізуватимуть їх (що хорошого і поганого в них, яку ідею можна

реалізувати найбільш швидко, легко...).

Спостерігаючи за школярами в такі моменти, можна помітити розвиток емпатії в умовах спільної гри, що можна пов'язати з появою інтересу до іншого учня як до носія чогось оригінального і нового.

Використовуючи метод «гірлянди аналогій», у школярів розвиваються оригінальність та гнучкість творчого мислення. Гірлянди аналогій формують у вигляді списку слів, якими можуть бути будь-які частини мови (дієслова, прикметники, іменники) та поєднання слів. Учні відштовхуються від вихідного слова, складаючи ланцюжок, який може закінчитися будь-яким іншим словом або тим, від якого тягли гірлянду.

Наприклад: велосипед – дорога – довга – відпочинок – ліс – галявина – фея – гості – день народження – танці – торт – радість. Або: яблуко – зелене – трава – луг – корова – молоко – сир – сирники – смачно – мед – бджоли – вулик – укус. Метод гірлянд допомагає молодшим школярам розвинути вміння творчо мислити, вловлювати зв'язок між предметами, швидко знаходити подібність предметів за якими-небудь характеристиками чи співвідношенням.

Щоб вигадати оригінальний сюжет у рольовій грі, школярі користуються цим методом гірлянд. Наприклад, поїздка на велосипеді дорогою, яка виявляється дуже довгою, що доводиться зупинитися в дорозі на відпочинок. Зупинка відбувається у лісі на красивій галявині. Несподівано прилітає фея та запрошує всіх у гості на свій день народження. Починаються танці. Фея пригощає смачним тортом. Усі раді.

Метод гірлянд допоможе молодшим школярам творчо мислити, проводити паралелі між предметами, не відволікатися від своїх асоціацій, виявляти подібність предметів з якихось властивостей чи відносин. Інтерес до спільної діяльності буде штовхати їх до обговорення асоціацій.

У роботі варто використовувати сюжети з новим змістом, цікаві учням. Великий вплив на розвиток творчого мислення та творчої уяви в процесі ігрової діяльності надають діалоги з учнями, під час цих розмов розробляється план майбутньої гри, обговорюється, які атрибути для гри необхідно надалі

підготувати. Такі розмови формують у молодших школярів вміння цілеспрямовано робити вибір теми гри, вміння домовлятися між собою, вирішувати, як зробити те щоб задум був цікавіше. Такі бесіди сприятливо впливають на виховання у школярів поваги до товаришів, бажання допомагати.

Не треба стримувати творчих проявів дитини оцінкою, обмеженнями, заборонами. Ігрове просторове середовище має не обмежувати, а навпаки, допомагати учням виявляти всі компоненти творчих здібностей у грі.

Отже, розроблений комплекс ігрових занять дозволить розвивати такі показники творчих здібностей як творче мислення (швидкість, гнучкість, оригінальність) та творча уява у молодших школярів. При розробці кожного блоку завдань ми враховували основну умову розвитку мислення та уяви – це цілеспрямоване поетапне навчання, яке у свою чергу сприяє поступовому розвитку рівня творчих здібностей.

2.4. Методичні рекомендації з розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами ігрової діяльності

Усі трактування слова «гра» пов'язані з поняттями дій, які задовольняють потреби людей в отриманні задоволень, радості, розваг, у діях вільного, непримусового характеру. Дитину молодшого шкільного віку ігрова діяльність готує до життя, надає можливість освоїти її у доступних для свого віку формах, набути знань, умінь, навичок спілкування, розвинути фантазію та практично всі механізми творчої свідомості.

Велике значення у навчально-виховному процесі молодших школярів відіграє увага. Від того, наскільки вчитель зможе утримувати увагу учнівської аудиторії, залежить процес навчання.

Розвиток творчих здібностей значною мірою визначається рівнем уяви. Важливими показниками у розвитку функцій уяви є опора на наочність, використання минулого досвіду, наявність особливої внутрішньої позиції, що

дозволяє не пристосовуватися до ситуації, підкоряти її собі, опановувати її змістовними особливостями. Крім моральної домінанти, іншим важливим аспектом ігрової діяльності є творча спрямованість. Розвиток мотивації до творчості – одне з тих завдань, яке треба намагатися реалізувати в ігровій діяльності.

У практиці початкової освіти педагоги часто не мають уявлення, як розвивати творчі здібності школяра за допомогою гри. Спираючись на свій досвід, свою інтуїцію, вони часто роблять помилки.

Керуючи грою, вчителю необхідно пам'ятати, що потрібно розвивати самостійність молодших школярів, ініціативу, не втрачаючи їх безпосередності. Не слід застосовувати різноманітний примус, не складати замість школяра гру, не виявляти фантазію за нього. Варто дуже акуратно розвивати інтереси учня, його почуття, роботу уяви та думки. Наслідуючи такі прийоми керівництва грою, можна успішно розвивати ігрову творчість молодшого школяра.

Правильний шлях впливу на дитячу гру – це вміння розуміти її і спостерігати за дітьми, що грають. Тут особливо важливим вважається індивідуальне спостереження за кожною дитиною, тому що саме у творчій грі дитина може виявити свої переживання, схильності. Діти, які сором'язливі та зайво затиснуті, часто віддають перевагу інтелектуальним, спортивним або комп'ютерним іграм. Така заміна є абсолютно неадекватною.

У молодшого школяра успішніше розвиваються творчі здібності, якщо педагог грамотно підходить до створення ігрових ситуацій, а художній матеріал подається у захоплюючій формі. Педагог має стимулювати у грі творчу активність школярів. На це благотворно впливають розвиток ігрової діяльності з включеними до неї різними ролями: з різноманітної літератури, казкових творів, із різних сфер навколишнього життя соціуму, а також поєднання реальних і казкових персонажів. Включення до загального сюжету таких ролей позитивно впливає на активізацію уяви молодших школярів, на їхню фантазію, а також допомагає у вигадуванні нових несподіваних поворотів подій. Учителю у спільній з учнями грі необхідно показати, як реально розкрити сюжет з,

здавалося б, несумісними ролями. Тут треба не забувати заохочувати молодших школярів, які допомагають вводити в попередній план гри нові події, ситуації та нових дійових осіб, оскільки це – показник того, що молодший школяр вільно володіє ігровими способами гри та творчо активен.

Ігрова діяльність надає значно більші можливості для розвитку творчих здібностей молодших школярів. Виходячи з вище сказаного, можна висунути загальні правила в організації та проведенні ігрової діяльності.

1). У процесі ігрової діяльності педагог має прагнути відзначати своєрідне та індивідуальне у кожному школярі.

Педагоги, зазвичай, створюють собі образ учня, який вони хотіли сформувати. Надалі вчитель порівнює кожного учня з цим образом і виявляє недостатньо розвинених школярів. Однак, згідно з психолого-педагогічними дослідженнями, навіть найслабше розвинені учні можуть показати успіхи в різних видах діяльності за умови, що педагог має на це установку.

2). Особливу увагу в процесі ігрової діяльності вчителю варто приділити вихованню почуття прекрасного у молодших школярів.

Неможливо виховувати творчу людину без виховання почуття прекрасного. У процесі гри, наприклад, «Ми йдемо в театр» можна познайомити молодших школярів з художніми творами, віршами, визначними людьми, картинами тощо.

3). У процесі ігрової діяльності педагогу потрібно створювати постійну ситуацію успіху.

Переживання учнем ситуації успіху підвищує його мотивацію до діяльності та стимулює до високої результативності. Тільки створюючи ситуацію, у якій молодший школяр відчуватиме, що його діяльність дає позитивні результати, вчитель може формувати творчу особистість та розвивати творчі здібності.

4). Педагог повинен забезпечити емоційно-сприятливу атмосферу у процесі ігрової діяльності.

Важливо постійно стимулювати молодшого школяра до власного

сюжетоскладання, виявляти співчуття до його невдач, терпляче ставитися навіть до абсурдних ідей і задумів, неможливих у реальному житті. Вчителю слід стежити за тим, щоб виключити зі свого лексикону негативні висловлювання, критику та оцінки на адресу учня. Доброзичливість з боку дорослого сприяє вільному прояву творчого мислення. Для зняття емоційної напруги можна використовувати методи «мозкового штурму» або «гірлянд».

5). Заохочувати самостійну активність молодшого школяра у процесі створення сюжету гри.

У процесі гри разом з готовим сюжетом школярам має бути надана можливість завершення гри, педагог ж може на правах учасника схилити перебіг подій до більш адекватного та обумовленого цілями гри кінця, але право вибору все ж таки залишається за учнями. Вони повинні самостійно знаходити у грі свої способи створення сюжету.

6). Надання молодшим школярам можливості активно ставити питання, фантазувати, вигадувати, творити у процесі ігрової діяльності.

Вчитель повинен сприяти тому, щоб учні відображали у міміці, жестах та висловлюваннях своє враження від гри.

7). Використання у грі особистого прикладу творчого підходу.

Важливою є наявність зразків творчої поведінки з боку дорослого під час гри. Педагог може показувати молодшим школярам як можна вводити додаткові ролі у гру, навчати розгорнутим ігровим діям.

Наведемо узагальнені вимоги до організації ігор:

- гра – метод навчання та виховання учнів, у процесі якого пізнається навколишній світ, відкриваються можливості для активності та творчості;
- гру необхідно будувати на інтересі, а її учасники повинні отримувати задоволення від участі у грі;
- необхідно створювати умови для змагання між учасниками гри;
- ігри повинні відповідати певним навчально-виховним завданням, програмним вимогам до знань, умінь, навичок;
- ігри повинні відповідати матеріалу, що вивчається, і будуватися з

урахуванням підготовленості учнів та їх психологічних особливостей;

- ігри повинні базуватися на певному дидактичному матеріалі та методиці його застосування.

При виборі гри вчителю необхідно брати до уваги такі обставини:

1. Вік граючих. При підборі ігор треба виходити з необхідності поступового переходу від найпростіших ігор до складніших.

2. Приміщення для проведення ігор. У невеликому приміщенні обмежені можливості. Якщо учасників багато, доводиться підбирати лише малорухливі чи тихі ігри, ігри на увагу, спостережливість тощо. Рухливі ігри теж можна проводити, але тільки з дуже невеликою кількістю тих, хто грає за умови, що всі інші учні – глядачі, вболівальники. У цих випадках учасників гри треба якнайчастіше змінювати. Приміщення, в якому проводяться ігри, необхідно попередньо провітрити і ретельно прибрати, щоб у ньому не було бруду та пилу.

3. Ігри на повітрі. Проведення їх залежить від пори року та погоди.

4. Число учасників. Не всі ігри проводяться з усім класом. Непоодинокі випадки, коли частина учнів зайнята якою-небудь роботою, а інша частина вільна, і її треба зайняти. У цих випадках дуже гарні ігри за столом, настільні ігри.

5. Інвентар для ігор. Інвентар наперед готується перед грою.

Вибір гри залежить і від занять школярів до початку, і після закінчення ігор. Якщо учні довго сиділи, займалися розумовою працею, їм потрібна розрядка. Після занять фізичною працею дітям краще пограти у спокійні ігри, малорухливі, ігри на перевірку уваги, кмітливості тощо. Під час підбору ігор педагог повинен знати улюблені ігри молодших школярів. Для цього педагог розмовляє з учнями про ігри, в які вони грають вдома, на вулиці, з друзями.

Цікавість створює зацікавленість, породжує почуття очікування. А від рівня зацікавленості залежить і увага учнів на заняттях, їх активність, творчий підйом, ступінь стомлюваності та збудженості, радісний чи навпаки пригнічений настрій, зародження потреби творчо застосовувати отримані

знання чи навпаки небажання це робити.

У роботі з молодшими школярами можливі такі методи та прийоми з розвитку творчих здібностей засобами ігрової діяльності.

Методи:

- бесіди та спостереження з метою різноманітності та оригінальності ігрових задумів;
- навчання розгорнутим ігровим діям;
- введення у гру предметів-замінників;
- спонукання учнів до «дій» з уявними предметами;
- збагачення предметного ігрового середовища узагальненим ігровим матеріалом;
- спонукання до прийняття різноманітних ролей із передачею дій, взаємовідносин;
- участь у іграх з метою показу ігрових дій, ігрових висловлювань;
- показ та навчання в іграх емоційно-виразним рухам, жестам, міміці;
- спонукання в ігровій обстановці до рольового діалогу з ініціативи дорослого учасника гри;
- навчання в грі та спонукання до самостійного прояву вміння ставити один одному ігрову мету, приймати її, домовлятися один з одним;
- спонукання за рахунок ігрових задумів та розширення ігрового досвіду до збільшення тривалості ігор;
- метод мозкового штурму;
- метод «гірлянд»;
- проблемно-діалогічний метод (метод телефонної розмови).

Прийоми:

- спільне обговорення сюжету ігор;
- запровадження (і навчання цьому) додаткових, головних та другорядних ролей;
- використання в іграх предметів-замінників та позначення предметів словом, з метою запобігання конфліктам;

- використання черговості прийняття ролей, що користуються особливою популярністю;
- по черзі обирати молодших школярів на головні та другорядні ролі;
- вивчення ігрових інтересів учнів та формування через улюблені ролі позитивних навичок поведінки;
- коректне обговорення конфліктних ситуацій у грі.

На наш погляд, до найважчих моментів в організації ігрової діяльності як засобу розвитку творчих здібностей молодших школярів є використання вчителем особистого прикладу творчого підходу, при цьому заохочуючи самостійність школяра у процесі створення сюжету гри. Тут важливо зважити на те, щоб готовий сюжет, зразок поведінки педагога не витісняв самостійні пошуки учня в організації гри. Роль педагога в тому, щоб підштовхувати школяра до гри, збагачувати предметно-ігрове середовище узагальненим ігровим матеріалом, навчати розгорнутим ігровим діям, при цьому не блокуючи ініціативу учасника, самостійність його дій, розвиток творчих здібностей.

Розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами ігрової діяльності буде ефективним за умови:

- систематичного використання ігрових методів та прийомів в освітньому процесі;
- врахування вікових та психологічних особливостей молодших школярів;
- створення комфортних психолого-педагогічних умов для становлення гармонійно-розвиненої підростаючої особистості.

Зазначимо, що активне системне використання творчих ігрових форм та методів у роботі дає очікувані результати; у творчому об'єднанні створюється сприятливий психологічний клімат, що сприяє творчому зростанню та розвитку особистості. Надано пріоритет емоційній сфері молодшого школяра. Учні, котрі займаються у творчому об'єднанні відрізняються гнучкістю і розкутістю мислення, життєрадісністю, ініціативністю, вмінням дружити, спілкуватися та діяти у колективі.

Гра – не розвага, а особливий засіб залучення молодших школярів у творчу діяльність, спосіб стимулювання їх активності.

У педагога початкової освіти більше можливостей навчити школярів багатьом іграм, прищепити любов до них, досягти того, щоб вони міцно увійшли до їхнього побуту. Гра має увійти у життя кожного учнівського колективу, вміло поєднуватися з іншими видами діяльності. Вона доречна у багатьох випадках. Якщо молодші школярі втомилися від уроків і їм потрібна розрядка, якщо розпустилися та їх треба заспокоїти, якщо треба зробити цікавим якесь завдання, трудовий процес – у цих та у багатьох інших випадках гра може бути незамінним помічником для вчителя.

Отже, з вище сказаного можна дійти висновку, що багатопланова роль ігрової методики, яка використовується на заняттях, активно сприяє творчому розвитку особистості молодшого школяра.

Таким чином, для розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами ігрової діяльності педагогові потрібно створити такі умови, які стимулювали б цей процес, а не ускладнювали його. Для цього педагогу слід дотримуватись викладених методів та методичних рекомендацій.

ВИСНОВКИ

Результати теоретико-експериментального дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури встановлено, що поняття «творчість» дуже широке, а проблема вивчення творчих здібностей міститься у великому різноманітті здібностей, їх поєднаннях, проявах та застосуванні.

Проаналізувавши поняття «творчість», «здібності», «креативність», ми з'ясували, що психологічну основу творчості складають творчі здібності та творче мислення. Творчі здібності трактуються як індивідуальні якості особистості, які визначають успішність виконання нею різноманітної творчої діяльності. Розвиток творчих здібностей – це процес вдосконалення психічних властивостей та якостей особистості, які необхідні для успішного оволодіння різними видами образотворчої діяльності та розвитку творчості.

2. У сучасній початковій школі на сьогоднішній день не повною мірою забезпечується розвиток творчих здібностей молодших школярів, оскільки все ще поширеним прийомом у практиці викладання є організація вчителем дій учнів за зразком: часто вчителі пропонують школярам вправи тренувального типу, що базуються на наслідуванні і не вимагають прояву вигадки та ініціативи. У цих умовах у молодших школярів недостатньо розвиваються такі важливі якості мислення, як оригінальність, швидкість, гнучкість, точність та інші здібності, від яких залежить готовність особистості до творчої діяльності.

Одним із важливих напрямів у вирішенні проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів виступає створення у початкових класах умов, що забезпечують ефективний розвиток даних здібностей: уяви, мислення, самостійності, мотивації.

Розвиток творчих здібностей молодших школярів вимагає такої організації діяльності вчителя, яка б враховувала особливості мисленнєвої

діяльності кожного учня, сприяла б розширенню кругозору, навчанню різних видів творчої діяльності.

З'ясовано, що основою для розвитку творчих здібностей молодших школярів є психологічні особливості учнів: здатність до емоційної чутливості, вміння «входити» в уявну ситуацію, переживати й емоційно відгукуватися на красу в житті та мистецтві, емоційна щирість, образне мислення, асоціативність, пізнавальна активність, динамічність і яскравість уяви.

3. Одним з основних видів діяльності, де активно проявляється творче мислення та уява молодших школярів, удосконалюються всі пізнавальні процеси, є ігрова діяльність

Використання ігор у процесі навчання та виховання дітей молодшого шкільного віку має велике значення. Під час ігрової діяльності у дитини розвиваються психічні процеси, уява, організованість, вміння встановлювати дружні стосунки з оточуючими; гра сприяє розвитку творчих здібностей, залежно від рівня сформованості яких школярі зможуть відкрити у собі вторинний ступінь обдарованості, таланту чи геніальності. Однак у різних сферах життя застосовуються різні типи ігор, які краще підходять до того чи іншого виду діяльності. Найбільш ефективними іграми з точки зору розвитку творчих здібностей у молодших школярів виступають сюжетно-рольові та дидактичні ігри.

4. У ході дослідження конкретизовано критерії та показники розвитку творчих здібностей молодших школярів: продуктивність мислення (здатність виробляти максимальну кількість ідей у відповідь на проблемну ситуацію); оригінальність мислення (здатність висувати, несподівані та нестандартні ідеї); гнучкість мислення (здатність з легкістю знаходити декілька засобів рішення, встановлювати незвичайні асоціативні зв'язки, переходити від одного підходу у вирішенні проблеми до інших, які часто помітно відрізняються від попереднього); розробленість ідеї (здатність проявляється у деталізації виконаного творчого завдання, ступеня глибини проникнення у вирішувану проблему).

На основі розроблених критеріїв та показників, виокремлено три рівні розвитку творчих здібностей в учнів початкової школи: високий, середній, низький.

5. В процесі експериментального дослідження встановлено, що у молодших школярів переважає недостатньо високий рівень розвиненості творчих здібностей. У більшості досліджуваних учнів рівень розвитку творчих здібностей відповідає низькому (33,3%) та середньому (41,7%) рівням.

Отримані результати підтвердили необхідність розробки комплексу ігрових занять, спрямованих на розвиток творчих здібностей у молодших школярів. Ігрові заняття було розбито на блоки. Кожен блок мав свою спрямованість та відповідав певному етапу навчання. Було виділено чотири етапи навчання і, відповідно, чотири блоки ігор. При розробці кожного блоку завдань ми враховували основну умову розвитку мислення та уяви – це цілеспрямоване поетапне навчання, яке у свою чергу сприяє поступовому розвитку рівня творчих здібностей молодших школярів.

Складено методичні рекомендації з розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами ігрової діяльності, які можуть бути використані у практичній діяльності вчителя початкової школи.

Таким чином мета роботи досягнута, завдання виконані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук О., Заремба Л. Проблема розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. №1(8). С. 7-11.
2. Антонова О. Є. Теоретичні підходи до створення моделі педагогічної обдарованості. *Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку*: монографія / авт. кол. О. А. Дубасенюк та ін. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. С. 175-215.
3. Атаманчук Н. М. Дослідження творчих проявів учнів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2012. Вип. 49. С. 257-259.
4. Барко В. І., Панок В. Г., Лазаревський С. В. Психолого-педагогічна діагностика творчого потенціалу особистості учня в навчально-виховному процесі : методичні рекомендації для практикуючих психологів. Тернопіль : [б.в.], 2000. 30 с.
5. Божко К. Р. Особливості використання дидактичних ігор на уроках природознавства в початковій школі. *Підвищення якості освіти: стан, проблеми, перспективи* : матеріали Всеукр. наук. Інтернет-конф. (м. Кривий Ріг, 27-28 квіт. 2017 р.). Кривий Ріг, 2017. С. 80-82.
6. Брикун Л. М. Сюжетно-рольова гра як один із методів ранньої профорієнтації. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. 2020. № 1. С. 240-246.
7. Вержанська Н. Й. Ігрові технології як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів початкових класів. *Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика*. 2017. Ч. I. С. 22-26.
8. Віннічук І. П. Розвиток творчої уяви молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва (засобами психологічного тренінгу КАРУС) : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2020. 243 с.

9. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
10. Грушко О. В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності : дис... канд. пед. наук : 13.00.09. Вінниця, 2005. 279 с.
11. Губенко О. В. Інтегративний підхід до вивчення і розвитку творчих здібностей школярів : метод. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2020. 161 с.
12. Гуцало Е. У. Вікова психологія : курс лекцій. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. Володимира Винниченка, 2004. 187 с.
13. Давиденко Ю. Г. Застосування ігрової діяльності як засіб ознайомлення дітей з правилами безпеки в побуті на уроках основ безпеки життєдіяльності. *Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика*. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/14329/1/24.pdf>.
14. Желтова М. О. Психолого-педагогічні умови розвитку творчого потенціалу майбутніх техніків-технологів харчової галузі : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2019. 220 с.
15. Загальна психологія : підручник / О. В. Скрипченко та ін. Київ : Каравела, 2009. 464 с.
16. Зарічна В. А., Савчук О. Ю., Зелінська А. А. Розвиток творчої особистості молодших школярів в умовах НУШ : метод. посіб. Вінниця : [б.в.], 2019. 79 с.
17. Захара І. Лекції з історії філософії. Львів : Вид-во ЛБА, 1997. 398 с.
18. Заячківська Н. М., Кашуба Н. Р. Ігрова діяльність як невід'ємний компонент навчання молодших школярів. *Молодий вчений*. 2021. № 9 (97). С. 16-19.
19. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : Вид-во Рута, 2006. 320 с.
20. Іванець Н. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у

контексті ідей В. О. Сухомлинського. *Наукові записки*. 2013. Вип. 123 (2). С. 118-121.

21. Ігрові технології як інструмент профілактичної роботи спеціалістів психологічної служби закладів освіти : навч.-метод. посіб. / автор-упоряд. Т. Войцях. Черкаси : Черкаський ОШОПП, 2014. 92 с.

22. Карпенко Н. А. Психологія творчості : навч. посіб. / Н. А. Карпенко. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 156 с.

23. Корицька Г. Активізація пізнавальної активності учнів на уроках української мови та в позаурочній діяльності шляхом використання веб-технологій. *Сучасна гуманітаристика* : матеріали XI Міжнар. наук.- практич. інтернет-конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 4 берез. 2019 р.). Переяслав-Хмельницький. 2019. Вип. 11. С. 116-124.

24. Косенко Ю. М. Дидактична гра як метод формування історичних понять у розумово відсталих учнів : монографія. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 272 с.

25. Коцаренко І. К. Формування пізнавальної активності учнів засобами дидактичної гри на уроках етики. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін*. 2011. Вип. 1. С. 42-45.

26. Крищенко Т., Яковлева В. Особливості розвитку творчих здібностей дітей шкільного віку. *Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди*. 2016. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/32049/1/Особливості%20розвитку%20творчих%20здібностей%20дітей%20шкільного%20курсу.pdf>.

27. Кудикіна Н. В. Теоретичні засади педагогічного керівництва ігровою діяльністю молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі : дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2004. 404 с.

28. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2020. 304 с.

29. Куцин Е. К. Роль театральної-драматичної діяльності у розвитку молодшого школяра. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського*.

2019. Вип. 59. С. 33-38.

30. Кушнірук С. А. Дидактична гра : теоретико-методологічний аспект. *Педагогічні науки*. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16942/Kushniruk.pdf?sequence=1>.

31. Лисевич О. В., Печкурова С. С. Досягнення сучасної науки у контексті розвитку творчих здібностей учнів початкової школи на інтегрованих уроках. *Pedagogy and education*. 2023. № 154. С. 166-171.

32. Лінєвич К. Проблема творчості в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених: понятійний аспект. *Рідна школа*. 2008. № 11. С. 19-22.

33. Люк О. Творче мислення як чинник розумового розвитку школярів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. Вип. 47. С. 148-153.

34. Лук'янчук М. Розвиток творчих здібностей молодших школярів : психолого-педагогічний контекст. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 2 (3). С. 82-87.

35. Молнар Т. І., Устай О. Ю. Змістова характеристика навчально-ігрових технологій, їх типологія. *Наука майбутнього*. 2020. № 2 (6). С. 109-113.

36. Молчанюк О. В. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів у процесі евристичної бесіди. URL: <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2010/10/48.pdf>.

37. Нікіфорчук А. С. Особливості соціалізації дітей шкільного віку засобами сюжетно-рольових ігор. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/28585/1/Nikiforchuk.pdf>.

38. Переборщикова В. Ю., Чернова Т. В. Педагогічні технології, спрямовані на соціалізацію особистості дітей 4-12 років. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2016. Вип. 32 (2). С. 41-46. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16566/Pereborshikova%20V._Chernova%20T..pdf?sequence=1.

39. Позняк Т. М. Розвиток творчих здібностей дитини. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. 2014. Вип. 125. С. 153-158. URL: <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/>

bitstream/123456789/5271/1/Poznyak_1.pdf.

40. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник. Київ : Каравела, 2020. 418 с.

41. Психологія творчості : курс лекцій з дисципліни для студентів денної форми навчання спеціальності 053 «Психологія» / укл. С. Й. Костю. Мукачево : МДУ, 2018. 46 с.

42. Розвиток дитячої креативності засобами танцювальної імпровізації за мотивами художніх творів / автор-укл. С. Колеснікова. Запоріжжя : [б.в.], 2021. URL: <http://nadiya.zp.ua/media/1/10198/docs/248.pdf>.

43. Сігетій К. І., Кузьма-Качур М. І. Розвиток творчих здібностей учнів як науково-педагогічна проблема. URL: http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4109/1/Development_of_students%27_creative_abilities_scientific_and_pedagogical_problem.pdf.

44. Сіра Л. Г. Творчість як запорука щасливого життя: антропологічний підхід. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 38. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/38_2022/5.pdf.

45. Слюсаренко Н. В. Розвиток творчих здібностей учнів 5-9 класів на уроках обслуговуючої праці засобами ігрової діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2000. 17 с.

46. Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми : колективна монографія / авт. кол. : В. Г. Кремень, та ін. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. 320 с.

47. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т.3. 670 с.

48. Сучасний тлумачний словник української мови / уклад. Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник. Харків : ВД «Школа», 2011. 784 с.

49. Торба Н. Г. Психологічні аспекти творчого підходу в роботі педагога сучасної професійної школи : навч.-метод. посіб. / укл. Н. Г. Торба. Біла Церква : БІНПО УМО, 2021. 111 с.

50. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарук.

Київ : Абрис, 2002. 742 с.

51. Хабірова Л. І. Теоретичні аспекти дослідження творчості в психологічній науці. *Актуальні проблеми психології*. 2015.. Вип. 22. С. 307-316.

52. Черножук Ю. Г. Психологія творчості : навч. посіб. Одеса : Державний заклад ПНПУ ім. К.Д.Ушинського, 2010. 182 с.

53. Чжао Юйсян. Розвиток творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку засобами ігрових художньо – педагогічних технологій : дис. ... д-ра філос. : 011. Київ, 2021. 276 с.

54. Чувасова Н. Креативність особистості: зміст і структура. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. Вип. 38. С. 277-282.

55. Швед М., Довгань М. Розвиток творчого мислення як важлива складова формування творчої особистості. *Вісник Львівського університету*. 2008. Вип. 23. С. 31-37.

56. Шутько В. В. Методика застосування рухливих ігор в початковій школі : метод. реком. Кривий Ріг : ДВНЗ «КНУ» КП, 2014. 47 с.

57. Юріна О. А. Активізація пізнавальної діяльності шляхом впровадження інтерактивних технологій. *Методика і технологія*. 2010. URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/6618/>.